

CONTEMPORANUL

REVISTA ȘTIINȚIFICĂ ȘI LITERARĂ

REDACTORI

pentru partea literară

V. G. Morțun

și

pentru partea științifică

I. Nădejde

CUM A CĂPĂTAT SARICHIOIUL VIE!

De trei zile de când plouă, trei zile de când păscarii satului „Sarichioi” așteaptă să înceteze ploaea, ca să plece în mare pe la „zavodurile” *) lor, unde negreșit peștele va fi dat peste cirli-gele de oțel slobozite în apă.

Ploaea înse ca di'n nadins urmează a cădea mărunță, rece, deasă ca prin sită. Cerul tot iese închis, nu se zărește nici o geană de boltă albastră, nici o rază de lumină, nici o nădejde de a se schimba în spre senin.

Cîte o dată numai vîntul de la apus aduce cu sine o receală, un frig, pe care îl simt pescarii. Dinșii plictisiși de trei zile de ședere a casă sînt hotărîți, orî cu ce preț, să plece.

Oamenii iștia nu-s deprinși a ședeă pe a casă, a petrece acoloa mai mult de cît o zi pe săptămîină și cînd stau pe a casă stau mai mult pe la cele trei crîșme din sat. Nevestele lor sînt mai mult bucuroase, cînd soții lor iese duși pe mare, căci altmîntrelea, tot ce le mai rămîne din cîștig cade în mînele circimarilor.

A patra zi spre sară vîntul a încetat și ploaea, deși tot mărunță, iese par'că mai rară. Din casele de pe malul lacului Razim, se zărește umbre ieseind cu felinare în mînă, scoborînd malul înalt

*) Stabilimente pe malul mării unde se prinde peștele alb (moron).

al lacului. De departe nu se văd oameni, ci numai niște stele, cari sclipind iei colea, se apropieau de apă. Apoi tot clipind când mai tare, când mai încet, la fie-care suflare a vîntului, se opresc lingă apă și umbrele omenești încep a mișcă luntrile de pe năsipul malului, cîte doi la fie-care luntre. Peste un șfert de ceas pe apa neagră a lacului, pe mal, nu remase nimeni de cît bătrînul Sidor cu nepotul său Ivașca, un băiețel de vre-o zece ani.

Sidor ȳe bătrîn tare și puterile sale de mult s'au pierdut. Iel n'ar mai trebui să lucreze, dar nevoia face tot, nevoia și acuma pe vremea asta îl scotea în mare, căci de nu ieșea, mîne nici Iel, nici baba lui, nici nepotul nu ar avea ce mîncă. Trei băieți pe cari îi crescuse, au fost de-o dată înghițiți de mare, i a ramas numai noră-sa c'un nepot, pe care bătrînul îl luă cu dînsul ca ajutoriu.

Se silește bătrînul, se silește pentru că nici Iel nici Ivașca n'au destulă putere să împingă luntrea de pe mal în apă.

— Diavoli!... n'au putut să mă aștepte puțin acū pleacă singuri... dar lasă, va veni și timpul mîeu..., bolborosește bătrînul între cei doi colți ce i-au mai ramas în gură, împingînd din răsputeri luntrea.

— Ce faci, măi Ivașca, unde dracul te pitești cu felinariul, nu vezi unde trebuie să-mi luminezi? Caută să nu te trezese Ieu!.. Numai la dormit și la crepat iești bun cînd ȳe vorba de treabă iești mai reu de cît o muere.

Băiatul atins la inemă, că-l socoate muere, cu mînie ridică felinariul în sus în cît lumînarea se resturnă, pică, și de-o dată toate au căzut în cel mai adînc întunerec.

— Ce-ai făcut, idole, ce-ai făcut, cap sec? Postim! acum pe vîntul ista, să aprinzi lumina, bată-te-ar pustia să te bată! Cu tine numai te umpli de păcate!.. Iute! fuga a casă și aprinde felinariul

Băiatul ablea ne plîngînd de necaz, apucă lumina, suflă în muc ca s'o aprindă și ne reușind se duse cu fuga, urcă țermul lacului și se oprî la casa cea mai din margene. Bătrînul pascariu

Încercă să mai împingă greoaia luntre și, ne izbutind, se răzămă de luntre așteptînd cu rebdare întoarcerea nepotului. Buzele lui cu mustețe albe și lungi șopteau cuvinte de ocară și mînie.

— Să mă lase Ieî pe mine, om bătrîn? Apoi sînt creștin? Ba mai reî de cît niște eretic!... de aceea și peștele nu se mai prinde... ne-a părăsit și Ieî... Ce, par'că Dumnezeu nu știe Ieî ce face? Ba prea bine știe.

O suflare de vînt luă căciula bătrînului și cît pe ce să n'o arunce în apă. O injurătură strașnică Ieși din gura bătrînului contra tot acestui d-zeu, pe care vre-o zece secunde înainte îl făcea rezbunătoriu pentru păcatele tovarășilor săi.

— Să-ți plesnească ochii, să te faci uscat ca un vreasc, să nu te aprindă nici focul, dacă îmi Iești așa... și cea mai parșivă căciulă care o am, și pe aceea ai vrut să mi-o Ieî... Brava, halal să-ți fie!... Și mînios bătrînul scuipă într'o parte. Dar după o clipă de gîndire, glasul lui din nou se auzi:

— Doamne, Ieartă-mă ce zic Ieî... Ieartă-mă, doamne, că doar nu sînt nici Tatar nici eretic, ci creștin pravoslavnic. Și bătrînul scoțindu-și cu stînga căciula din cap, cu dreapta își făcu o cruce mare de trei ori, apăsînd cu tărie în frunte, pe umeri și pe burtă.

* * *

Vîntul aproape încetase și numai zgomotul valurilor lovite de mal și aruncate îndăret se auză.

— Ieî brava, așa îmi place și mie, dar nu tot vînt și vînt...

Bătrînul căscă tare, din nou făcî o cruce și se uita în sus spre casă, să vadă de nu va zări pe nepotul-su cu felinariul. O steluță scilipea în depărtare, ivindu se și din nou pierind, după cum bălăutul rîdica sau lăsa mîna în jos.

— Ieartă vine și pungașul mîeu... Vîntul a stat și peste o jumătate de ceas vom ajunge și noi pe ceialaltî bunî tovarăși, plesni-le-ar ochii să le plesnească. Zicînd asta, bătrînul a scuipat, dar lufodu-și sama zise numai de cît:

— Doamne Ieartă-mă! Ce am Ieî cu dîușii? Ieî n'au vrut...

să mă aştepte? Mare lucru! Şi bătrînul din nou şi-a făcut de trei ori cruce, cu crucea cea mare lipovenească.

— Da puturos imi ieşti, băiete, ieşti bun de trimes după moarte, aşî mai trăi lung cu tine!... Ridică felinariul, pune-l aice... aşă... bine... împinge de fund... o dată, încă o dată, încă o dată... hi...i.i! hu...u.u! Aşă... brava, ieată-ne în apă, acū pune-te la cîrmă, ţine la stînga.... la stînga, la stînga zic, că ne va răsturnă.. Acum ie bine... încă la stînga ...

Luntrea, apucată de şuvoiū, care în locul acesta ieră foarte mare, cînd s'acufundă, cînd din nou se aretă pe creştetul valurilor ca o coajă de nucă. În depărtare abieă se zăreau felinarele celorlalţi păscarî.

— Ce zicî, Ivaşca, îi vom ajunge?

— Mare lucru! Se înţelege că-i ajungem numai de cît.

Ivaşca grăieă ca un om bătrîn, băieţelul ista ca de 10 anî, mai multe văzuse, suferise şi ştieă de cît un om bătrîn din oraş.

— Unchiule, să întindem pînza?

— Aşteaptă! İţi voiū spune İeu!

Ieră pe la miezul nopţei, cucoşii din satul vecin, de pe malul lacului, începură a cîntă; di'ntăiū dădu de veste unul, pe urmă încet încet ceialalţi toţi urmară pilda.

— Cîntă cucoşii, zise bătrînul.

Iel se uită în sus, unde spre resărit se zăzeă o dungă alburie întinsă de la un capăt până la celalalt al ceriului.

— Mine vom aveă zi frumoasă, dacă nu se va schimbă vîntul... păcatele noastre.... Bătrînul n'apucă să-şî sfîrşescă vorba, cînd de-o dată luntrea se lovî de ce-vă, se ridică în sus, şi un val mare de apă năvăli în luntre.

— Ivaşca, heî, ai adormit? ţine la stînga, că dăm peste mal-

Bătrînul lăsă lopeţile apucă un căuş de bostan şi răpede începu a vărsa apa. După un şfert de ceas de lucru în tăcere, bătrînul începu İear:

— Nu İe de mîerare c'ai adormit; İeşti somnoros de feliul tău... İeră să ne ducem pe lumea ceealaltă.

Băiatul, nemulțumit de apa care i se vărsase în cizme, și trezit de baiea neașteptată, bombăni încet între dinți :

— Cîne bătrîn... numai știe să mă tot ridă... par'că ȳeu am ochi de cucoveaucă să pot vedea și noaptea... ași vroi să-l văd pe dînsul la cîrmă.

— Ce tot borborosești acolo ? întrebă moșneagul.

— Zic, că și singur ai fi dat peste buturuga dracului de salce... Par'că se vede noaptea ?

— Adevărat nu se vede, dar pentru asta omul are urechi, ce nu vezi cu ochii, auzi cu urechile...

Se făcu o tăcere. Băiatul supărat, tăcea; bătrînul minios tăcea și dînsul, numai lopețile pîrfeau sub silințele unchiașului, ca să dea luntrei ȳuțeală mai mare.

Incepea a se lumina, înse lumina demineței ȳeră posomorită, ca într'o zi de toamnă, cu toate că ȳeră la începutul lui Maiu. Pe ceriul cenușiu răpede fugeau niște nouri grei, mari, negri, ca niște mușunoaie de gunoiu, aruncate de o mîna urieașă. Goniți de vînt ȳei par'că se întreceau, dădeau busna unul peste altul, se amestecau pentr'o clipă, se grămădeau într'un munte urieaș și din nou loviți de suflarea vîntului se răsipeau pe tot ceriul.

— Vom avea zi urită, întrepruse unchiul, întorcînd fața spre băiat.

— Par'că spuseși că vom avea zi bună ? Ingînă Ivașca ironic.

— Nicî data asta n'am noroc... Ce păscuit, cînd ȳe ceriul negru ca groapa ? mai adăogă ȳei cu ton de adevărat cunoscătoriu al timpului.

Bătrînul lasă lopețile, scoase o cîrpă din sin, își șterse fruntea asudată, își făcu o cruce, șoptind cuvintele rugăciunei. Băiatul lăsă și ȳei mîneriul cîrmei și făcu în totul ca bătrînul.

După asta amîndoi se puseră pe lucru. Peste un șfert de ceas băiatul zise :

— Moșule, să mai trec ȳeu la lopeți, vină tu la cîrmă, văd că nu mai poți... mergem prea încet.

— Auzi, mucosul, ȳei vrea să vie la lopeți, zise bătrînul ștergeți mucii și apoi vei veni.

Dar în suflet bătrnul Ieră mulțămît de purtarea nepotului.

— Să vin, moșule?

— Astîmpără-te, zic, că din nou vei răsturnă luntrea,

Băiatul nemulțămît, Iear se supără pe moșneag.

Și cîte nu i-a mai vorbit bătrnul, toate Ierau de prisos,
Ivașca Ieră supărat foc.

De astă dată vîntul se schimbă și suflă în dosul luntrei.

— Acum, Ivașca, să înțepenim pînza și ne vom duce, ca săgeata.

La aceste vorbe măgulitoare pentru urechile băiatului, Iel răpede se sculă în picioare, pe urmă din nou se dădu la locul său după ce prinse o pînză, cîrpită în mai multe locuri, de un drac, care ținea locul catargului. Vîntul înflă pînza și luntrea împinsă înaintea începî a jucă pe fața apei, cînd afundîndu-se cu nasul în adîncime cînd din nou apucată de valuri aretîndu-se pe creștetul lor.

Bătrnul lăsase lopețile, acu nu Ieră trebuință de dînsese și se sprijini cu spatele de luntre.

— Acu, flacăule, jumătate de ceas de mers și vom ajunge la cosă...

— Cine știe, unchiule... de nu se va schimbă vîntul...

Copilul nu mîntui vorba, cînd un val mare dădu pe deasupra luntrei, luă căciula băiatului și o aruncă departe în lături.

— Ai pățit'o, voinicule, nu știi să-ți pui o căciulă pe cap, vei fi și fără dînsa, să te înveți minte, trîntore...

Ivașca se uită cu lacrimi în ochi după căciulă, care acum abiea, abiea se zărea pe apă.

— Nu face nemică... imi cumperî alta, mormăi Iel încet, scărpinîndu-și ceafa și dînd cu o mișcare de cap la o parte părul care îi cădea pe ochi.

În depărtare se zări un val de năsip lung de vre-o 200 de metri peste care valurile cu furie nespusă, unul după altul, ca niște țapi, săreau din mare în lac și înapoi. Acest loc se numea „Cosa“. Spre stînga se vedea verzînd marginea mlaștinei și un-

pisc de năsip pe care v'ă 20 de luntri de curînd poposiseră; la dreapta malul mării cît priveai cu ochii iera ocupat de niște bordeie acoperite cu stuf, „zavodurile“ pentru prinderea peștelui.

Ici coleă pe la bordeie se zăreau mici ghemuri de fum, care apăsate de umezeala aierului se rostogoleă pe pămînt. Acolă „cuharii“ pregăteau prînzul păscașilor.

În stuf cristeii începuseră cîntecul de demineață, și stoluri de rețe și gîște selbetece, zgomotos zburau pe deasupra piscului, dar spăriete, descoperind gloata de oameni, de o dată cîrmeau într'o parte și, încunjurînd piscul, greoaie cădeau pe lac.

Vîntul aproape încetase, dar marea încă furioasă de uraganul nopții trecute, azvîrlea munți de apă spumoasă peste valul de năsip, care desparte lacul Razim de dînsa.

Începuse a se lumina de ziuă cînd luntrea bătrînului atinse și iera talpa piscului.

— Bine ai ajuns moș Sidor... zise unul din păscași.

Bătrînul, clătina din cap, dar nu dădu nici un răspuns.

— Bine ai venit, moșule,... ce n'auzi? zise bătrînului un făcăuan, apucînd luntrea bătrînului și trăgînd-o la mal.

— Bine v'am găsit! Bine v'am găsit, să vă ajute și vouă dumnezeu cum m'ați ajutat și voi pe mine, credeați să ajungeți mai curînd de cît mine... În zădar, cînd Dumnezeu nu vrea, dracul nu poate să vă ajute nici pe voi „pravoslavnicilor“...

Bătrînul tăcu, se cobori din luntre și începu a-și pregăti năvodurile.

* * *

Se făcuse ziuă. Cerul încă plin de nori, aretă păscașilor că vor avea o zi potrivită, căci, pe ici pe coleă un petec albastru se zărea între mulțimea neagră a nourilor negri de ploaie.

Unii din păscași se îndreptară spre „zăvoade“, alții se despărteau de mal și luntrile lor ca niște puncte negre abieă se vedeau pe suprafața apei.

De o dată departe, departe, parcă din fundul mării o fluerătură răgușită ajunsese la auzul păscașilor. Vasul care dăduse

semnalul de alarmă nu se vedeă, dar altă fluerătură mai lămurită arată că se apropie spre „cosa“. A treia fluerătură se auzi și tot o dată un nor mic de fum alb, se aretă la orizont de-asupra valurilor. Se vedeă că iera un vapor care făcea toate silințele cât de curind să ajungă la mal.

Din luntre jumătate încă mai rămăseseră pe mal. Moșul Sidor cu nepotul său nu plecase nici iel.

Mulțime de păscari, fără a se sfătui, într'o clipă se apropieră de luntrea bătrînului.

— Iei moș Sidor ce facem? Auzi cum rage? Cere ajutoriū.

Bătrînul numai îndesă mai tare căciula pe ceafă și nu respunse nemică.

Toți păscarii se adunară acuma împrejurul lui Sidor.

— Ce tacî, bătrîne? Oamenii cer ajutoriū, nu ție timp de glumă... vrei să te răzbunî pe noi, înneceînd pe alții... Nu ție frumos... se auzeau vorbe din toate părțile.

Bătrînul începu să piardă rabdarea, dar gura lui și de astă dată remase înceștată. Iel numai cu o putere, pe care n'ai fi putut'o presupune în această mămîie de 80 de ani, uscată și fără un strop de sînge în obraz, apucă nasul luntrei îl cîrni spre apus, dădu luntrei o împinsătură, după care iera ajunse pe fața apei.

— Acu, puii mîiei să vorbim: ziceți că oamenii cer ajutoriū că pot să pîeară... așa iese;.. dar... ce vă oprește să le dați ajutoriū, n'aveți de cît să vă suiți în luntre... Intru ceea ce mă privește pe mine, spun: sînteți porci, și nu vroesc să am cu voi nemică! Dumnezeu să vă ajute, plecați fără mine, nu vroesc să fiu data asta ataman... Am spus.

Ivașca ședea la cîrmă și aștepta pe unchiș.

— Moș Sidor, moș Sidor, te rugăm cu toții, nu ne lăsă, haide cu noi... fără de tine nu facem nemică... va fi rușine în vecii vecilor pe tot „Sarichioiul“ că sub ochii noștri am lăsat oamenii să se înnece. Moș Sidor în genunchi te rugăm... cerem iertare; dă, știm bine că am făcut cu tine o porcărie... iertă-ne și și tu... Pe Hristos l'au răstignit Jidani... și Iel i-a iertat... doară nu țiești tu mai pre sus de Hristos.

Acest din urmă argument păru că l'a înduplecat pe bătrîn, mai cu samă că pe mal adevărat vre-o trei-zeci de oameni stăteau în genunchi cu capetele goale și i se închinau până la pămînt.

— Să vă ierte cel de sus... Ieu nu mă supăr pe voi... vream numai să vă învăț minte; cînd ie la dică atunci: Moș Sidor colò, moș Sidor pe di'ncolo; și cînd n'aveți nevoie, atunci, lăsați pe moș Sidor și plecați singurei!... Nu ie frumos... sînteți încă tineri...

— Destul, moș Sidor, ieartă-ne...

Acum vaporul flueră neîntrerupt. Mai nemerit ar fi a zice că răgea ca un taur rînit. Se vede că-și pierduse cîrma, căci valurile și vîntul îl aruncau, îl purtau după voiea lor. La fiecare ridicare în sus se vedeă di'ntr'o gaură mare lîngă partea de jos cum apa în unde urieșe isbucnea di'nnăuntru luî... Catarguri, pînze, luntri nu mai ierau și hogeagul ieră plecat la o parte. Se zăreau umbre de oameni cari alergau zăpăciți.

Ca la vre-o sută de metri de la „Cosa“ se începeă o bancă de năsip care se întindea de-a lungul iei. Ieră locul cel mai primejdios pentru vase mai mari, căci adîncimea acolo nu ieră nici de un metru; chîr și luntrile cele mari ale păscașilor numai pe timp liniștit, cînd suprafața mării ieră ca oglinda, puteau să treacă astă bancă. Curentul și vîntul aduceau vaporul spre acest loc primejdios. Odată apucat și tras în năsipul bancei nici o putere omenească nu-l mai puteă scoate de acolo. Inse dacă nu dădeă cu fundul de năsip, atunci tras cu cîngile și la o parte de locul primejdios, puteă încă să ajungă la o mică infundătură la șrm ca la vre-o patru sute de metri de la „Cosa“. Acolo adîncimea ieră îndestulătoare pentru a-l puteă opri aruncînd ancoree.

Cum se îmfațoșau acuma lucrurile ieră prea puțină nădejde ca păcariî să ajungă mai curînd la dînsul de cît iel să dea de bancă, pentru că luntrile lor încă nu se deslipiseră de mal și de pîrtarea vaporului de la bancă din ce în ce se micșoră.

— S' bogom,... otcealivaî...i...i...

Stigă Sidor, făcîndu-și cruce și apucînd cîrma luntrei. La

lopeți acum în luntrea bătrînului ședeau doi zdraveni lipoveni cu niște grumaji ca de taur. Ivașca ședeă pe bancă lîngă bătrîn și făcea colac o funie lungă c'un cîrlig mare la un capăt.

În fie-care luntre ședeau cîte patru oameni, doi la lopeți, unul la cîrmă, și altul îngrijeă numai de funiea cu cîrlig...

Luntrea atamanului plecă îea cea de'ntăiu, după dînsa, una cîte una, ca niște rețe se porneau alte luntre. În curînd apa spumată a mării se acoperi cu puncte negre. Puțin cîte puțin luntrele s'au întins într'o linie, numai luntrea bătrînului Sidor ieră cu vr'o 50 de metri înaintea lor. Ieră o încercare foarte îndrăzneată din partea bătrînului a trece banca pe asemenea vreme, o cîrmitură greșită a luntrei care ar fi descoperit coastele îei pentru a fi lovită de valuri într'o clipă putea să o răstoarne. Pentru a încunjură banca nu iera timp, căci vaporul, văzînd cu ochi, se apropiea de dînsa.

Valurile ca niște munți, cu creștetul alb de spumă, fugind răpede înainte, aruncîndu-se unul peste altul, amestecîndu-se, făcînd zgomotul unor hubuituri de miș de tunuri, furios năvăleau spre bancă, ajungînd acolo se rostogolea în sute și miș de unde, zdrobindu-se de pietrele îei, mișcînd de pe fund năsițul, vâpsînd fața apei în galbăn murdar. O uriașă stîncă de pieară, în mijlocul băncei, care, pe vreme liniștită, aproape pe jumătate se vedea din apă iear acum iera scăldată de valuri, ce treceau peste dînsa.

— Ajută-ne doamne, și ne iearță păcatele, zise Sidor mare, cîrmînd răpede luntrea la o parte, cînd un val apucînd'o, o cucea spre stînga băncei.

— O dată, băieți!

Luntrea ridicată pe lopeți aproape pe sus, ca săgeat. trecu între două stînci mai mici, cari ca niște dinți ai unui nonstru se vedeau pe deasupra apei.

— Încă o dată!

Din nou o silință, din nou o săritură și luntrea trecu pe de-asupra rîndului al treilea de stînci ale băncei.

Și tot așa, din săritură în săritură când afundându-se cu desăvârșire, când din nou ieșind pe creștetul valurilor, luntrea bătrînului trecu locul cel mai primejdios și, dînd în adîncimea mării deschise, ca o coaja de nucă, începu iute a înainta spre vapor, care acum nu lera mai departe de 50—60 de metri.

Dar ce lera cu puțință pentru bătrînul pascariu, care cu ochii închiși, noaptea, putea se treacă banca fără a-și zgăria luntrea, lera cam greu pentru ceilalți. Cînd bătrînul a întors capul pentru a vedea ce depărtare îl despărta de tovarăși, luntrile lor una după alta săreau de pe stîncă pe stîncă. Până acum mersese bine și bătrînul începea a crede că se va sfîrși bine; dar tocmai cînd îl zise: „nu-mi venea a crede că se vor petrece toate așa de bine“, se auzi o lovitură, o pîriitură și un „ajutoriū!“ o luntre se zdrobise de stîncă și din nou zgomotul valurilor acoperi totul.

— Aha, se începe, Doamne miluiește-ne, am fost prea îndrăzneți. Tu, doamne, ne vorbești, și noi nu ne te înțelegem și de aceea ne osindești!

O injurătură groznică ieși din gura bătrînului, după vorbele-l blînde către dumnezeu, pe care acum se supăraseră. Luntrea bătrînului lera prea înaintată, celealalte abiea trecuseră jumătate de bancă. Din nou se auzi o pîriitură, din nou un strigăt de spaimă și durere, și din nou zgomotul valurilor.

— Stați, că nu merge așa,—spuse bătrînul, întorcînd luntrea și îndreptînd-o spre bancă.—Opt oameni, nu le glumă! Nici o dată n'am pierdut atîtea suflete, zise bătrînul luntrașilor săi.

Ajungînd aproape de apa galbănă a bancei îl începă a striga:

— Țineți mai la dreapta, mai la... dreapta...a! Ce, dracul, v'ați prostit! Mai la dreapta...a...a... că vă spargeți toți capetele!

Din nou o pîriitură a unei luntri, care, sărind între două pietre numai numai atinse piatra cu coastele.

— Ce dracu! nebunilor, țineți spre mine, drept spre mine, pietrele sînt mai mici acolo!

Glasul bătrînului acoperea zgomotul valurilor. Cu fața spre bancă cu părul și barba fluturată de vînt, acest moșneag de 80 de ani întrupă în sine puterea urieașă a unei rase de oameni, asemenea căreia cu greu vei putea găsi alta.

Luntricele, una cîte una ieșeau în marea slobodă. Oamenii uzi de apă, se scuturau și vărsau apa din luntri, din cari unile erau pline pe un sfert.

— Greu, moș Sidor, fără tine pîieream cu toții!

— Dacă sînteți proști! Ce, n'ați văzut pe unde-am trecut ieșu?

— Da, dar cine poate să meargă pe acolo, valurile dracului te azvîrl la sînga.

Din 15 luntri, rămăseseră numai 13, dar unele di'ntre dîsele erau cu mărgenile sfărămate.

— Una, două, trei... numără bătrînul patru, cincî... ne va mîrge bine... sîntem 13, duzina dracului!

— Scump ne costă încercarea, zise iel încet... Acù! înse sîntem la slobod. Innainte, băieți.

Vaporul abiea abiea se ținea pe apă. Oamenii toți se grămădiseră la piscul lui. Erau numai vre-o trei-zeci, între cari cîte-va femei și copii. Un cîne Terre-neuve, mare, negru lătra la luntricele ce se aflau acum la vr'o 20 de metri.

Luntrea bătrînului aruncă întâiî funia cu cîrligul și răpede se alătură de coasta lui.

Iera un vapor franțuzesc.

— Cine sînteți? întrebă bătrînul într'o englezască îngrozitoare,

— Vaporul „Le Jour“ din Marsiliea. Avem călători pentru Sulina! respunse căpitanul.

— Ce felî de marfă aveți.

— Copaci, flori, și vișă de vie!

O injurătură încă ne mai auzită pe fața pămîntului ieși din gura lui moș Sidor.

— Toți sfinții și dumnezeii, apoi pentru vițe de vie am pierdut noi 8 oameni!?

Căpitanul n'a înțeles pe bătrîn, căci îi spuse răpede:

— Domnule, peste un sfert de ceas ne ducem la fund, luați mai curînd călătorii. Consulatul francez va plăti cheltuițele.

— Cochon russe! mai mormăi între dinți căpitanul...

În vremea aceasta s'au apropiat și celelalte 12 luntre.

— Ce iese, moșule, ce stai la gînduri? Întrebau, păscații curioși.

— Băieți, vă trebuie copaci și viță de vie? Întrebă moșneagul?

Nu glumi, moș Sidor, caută!

— Vaporul iese încărcat cu buruiene.

— Mii și mii de draci, de-am fi știut noi asta, nici dracu nu ne făcea să pierdem 8 oameni. Pentru buruiene ne-a adus dracul aici?! Injurături care de care mai selbatece se auzeau din gura păscaților.

— Domnule, răzni căpitanul, peste zece minute ne afundăm! nu stați la gînduri.

Moș Sidor își privi tovarășii, privi vaporul, marea, se scărpină la ceafă, se scărpină la burtă și zise:

— Cinci sute de lire dacă dați, poftiți, vă luăm, dar nu de la consulat, de la tine, nu vroim să avem treabă cu consulatul.

— Ce ziceți, 500 de lire, am zis bine? întrebă bătrînul pe păscați.

— Bine, bine, cam puțin, dar dacă ai spus... hai să mergă. Căpitanul s'a gîndit puțin și apoi zise: „Bine“.

— Legați luntrele! Luați mai întâiu femeile și copiii!...

Într'o clipă toate cele trei-spre-zece luntre ca niște lipitori s'au prins, s'au agățat de marginile vaporului.

În luntrea bătrînului s'au coborît două femei și trei copii.

— Cam mulți, ne ducem la dracul, prea multă greutate, zise bătrînul, o femeie și un copil să se ducă în altă luntre.

Căpitanul spuse asta femeilor,

— Nici c'un preț! dacă ție să murim, să murim împreună, răspune cea mai bătrână, țiear cea tânără plîngea.

— La dracu, fie ce va fi, dacă ne vom acufunda, numai mureea va fi de vină. Ivașca saî în altă luntre... răpede.

În zece luntre au pus pe toți cei 40 de oameni de pe vapor. În celealalte trei, puține bagaje cari le-au mai putut scoate de pe supt apa ce cumplit năvălise în catul de jos al vaporului.

— Căpitanul cu revolverul la brîu și cu cînele s'a coborît cel de pe urmă de pe vapor.

— Mergem prin bancă, tot cum am venit? întrebau păscarîi pe moș Sidor.

— Ce, sînteți beți sau nebuni?... Ce, vroiți să înnecați oamenii?

Bătrînul luă cîrma și cîrni luntrea spre apus.

Vaporul greoi se lovî de bancă și se culcă pe-o coastă.

Vîntul de mult încetase dar marea tot încă țiea mînioasă, valurile, deși tot mari, n'aveau puterea lor de demineată. Încet, încet, de pe val pe val, cînd atundîndu-se cînd din nou suîndu-se, luntrele peste vre-o trei oare de lucru cu lopețile au ajuns la marginea băncei, de acolo au dat într'o apă cu totul liniștită între bancă și cosa. Încă o lovitură de lopeți, încă o încordare și luntrea bătrînului ajunsese la năsipul țermului. Vaporul nu se mai vede din apă și valurile treceau peste locul unde fusese ție.

Toți călătorîi săriră pe uscat, și se aruncară unul în brațele altuia. Căpitanul desprîns o geantă mare de la brîu și aci pe năsip una cîte una numără lui moș Sidor 500 de lire.

— Adevărat, așa țieste! Spuse bătrînul, te veî cam fi supărat d-ta, dar și noi aveam dreptate, am pierdut 8 oameni, trei, patru luntre, o zi de lucru, asta tot costă banî.

— Cum și cele 8 suflete pierdute, zise căpitanul rizînd.

— Ție-ți vine a ride, dar nouă ba, au ramas văduve și copii după dînsîi, și trebuie îngrijiți, ce crezi?!

— Ai dreptate, dar dacă n'aveam 500 de lire, ce făceați cu noi? Ne lăsați să murim, să ne înneacă cu femeî cu copii?

Bătrînul se scărpină la ceafă și respunse încet :

— Noi știm de la cine să cerem, noi sîntem seraci, dar de la seraci nu luăm bani! Ai înțeles? Ce te pentru un vapor 500 de lire! Dacă se întîmplă nenorocirea vaporului la *Caterlez*, atunci ai fi văzut deosebirea între Lipoveni și Haholi. Cinișii de acolo pe mai puțin de 1000 de lire nu vă dădeau ajutoriū! Înțelegeți?

— Înțeleg, sînteți bun și unii și alții!

— Dacă'ți place, respunse bătrînul

Naufragiații flămînzii și osteniți de atîtea suferințe mîncară la pește, băură la basamac, dormiră puțin și cătră sară, duși de păscari, merșeră la Sarichioi, și de acolo tot Lipoveni i-au dus la Tulcea. Pentru că i-au ospătat și i-au dus la Sarichioi păscariii n'au vroit să ȳea nici un ban.

— Ospătarea ȳe una și lucrul ȳe altă ce-vă. D-ta te-ai supărat că ȳi-am luat 500 de lire și acu ȳeu mă supăr că-mi plătești pînea și sarea în casa mea!

— Ciudați oameni! zise Francezul, inșe tot sînteți de treabă, remii sănătos, bătrîne!

— Să-ți ajute d-zeu căpitane! să ne vedem cu bine!

— Ba, să mă ferească sfîntul, de asemenea lucru.

După plecarea luntrașilor cu naufragiații, bătrînul păscariū lîngă focul făcut cu stof, se așeză și se adînci în gînduri. Pe di'napaintea ochilor săi trecură cîrduri, cîrduri, una după alta, icoane din vîeața sa. Ieată-l tînăr, voinic, cel mai curagios și cel mai dibaciū păscariū din Sarichioi. Inșe ȳeră asta de mult, foarte de mult ... bătrînul oftă. Ieată-l îndrăgit cu vecină-sa, Ieată-l însurat, Ieată întăiul copil, băfiet voinic, gros, par'că 'l vedeă. Bătrînul flutură din cap și goni cu mișcarea asta roiul de ȳințari, cari bîzînd îl mușcau de frunte, ochi și obraz.

Un vîntișor ableă clătenă vîrfurile stofului, o pasere de noapte în adîncimea mlaștinei își cîntă cîntecul ȳei de dragoste. Pe la bordeiele păscarilor de-a lungul șermului unul cîte unul se aprindeă focurile și fumul așternîndu-se pe pămînt și amestecîndu-se u mirosul de apă de mare, gîdileă nările bătrînului păscariū.

Inse mirosul fumului se părea moșneagului cam ciudat, par'că nu ȳeră stuf, un feliu de miros de ce-vă ne obișnuit se respindea în aierul de seară al mării.

— Ce să fie oare? se gîndi bătrînul, să ardă stuf? să fie de salcie? De unde dracul salcie pe aice? Ce buruiană oare să poată da asemenea miros plăcut par'că ȳe în beserecă..., par'că arde zmirnă....

Curios să afle ce burueană se arde pe la focurile păscașilor, bătrînul ȳnfingînd trei bețe și atîrnînd ceaunul cu apă pentru a pregăti ciorba pentru dînsul și nepot ȳși luă căciula și se ȳndreptă spre cea mai apropiată lumină.

— Ce ardeți voi, băieți, de mirosă așa de plăcut? ȳntrebă, mos Sidor pe cuhariu.

— Niște snopi de bețișoare aruncate de mare, se vede că de pe vaporul cel ȳnecat astă deminează.

— Iean să văd....

— Na, dar mi-au ramas puține; du-te la bordeiul lui Timoșca: ȳeste un munte ȳntreg, poți să ȳei cît vrei....

Bătrînul se ȳndreptă mai departe cãtră al treilea foc, care, deși mai departe, ardea tare c'o flacără alburie, respîndind fum des.

Oamenii de pe lîngă foc păreau veseli, cãci de departe auzeai risete. Focul, cînd mai tare cînd mai ȳncet, ardea.

— Proști! dracului s'au pus pe beție, bucușoi că au cîștigat puține parale.... borborosi moș Sidor. — Dar trăiți bine, cum se vede, buna sara copii!

— Bine ai venit, mos Sidor, mulțămim, Iean șezi cu noi bea un pahar de rachiu....

— Ați uitat, zăpăciților, că ȳe vineri astă-zi și că nu se cuvine unui pravoslavnic să ȳea rachiu în gură.

— Glumești, moș Sidor. Cînd vom fi și noi de cîte 80 de ani, ne vom păzi în toate zilele să nu bem, dar pînă atuncii ȳncă multe vapoare se vor cufunda și multă apă sãrată vom ȳnghiți, respunse unul de lîngă foc.

— Bem pentru mîntuirea de păcate a sufletelor repositaţilor Marcu, Iacob, Serghei, Ivan, Nicolai, Feodor, Gavril şi Pavel; dumnezeu să le ierte păcatele, bunii oameni au mai fost şi bunii tovarăşi! zise altul.

— Dumnezeu să-î ierte! Bătrînul îşi scoase căciula şi-şi făcu o cruce, ceialalţi făcură asemenea.

— Şi nu vraî, moşule? un păhar, numai un păhărel...

— Nu, frate, nu beau, am zis că îe astă-zî Vinerî, dar un creştin nu se cade să bea nici Vinerî, nici Lunî, nici Miercurî, asemenea nici frupt să mînce, precum şi de alte mari păcate să se păzească. In vieaţa mea n'am luat o picătură de şpirit în zilele de post şi îeată m'a păzit dumnezeu de boale şi de multe rele.

— Dar copiii ți i-a înghiţit marea, așa-î?

— Băieţii miei îerau asemenea nişte stricaţi ca şi voi şi de aceea dumnezeu le-a scurtat vieaţa; de s'ar fi păzit de băutura trăean şi acuma. Beţi morţi au plecat cu luntrea şi tot beţi au mers înaintea celui de sus.... Ie păcatul lor, nu al meu.

Toţi tăcură, focul uitat în fierbînteala vorbelor începî a se stînge.

— Iei, Miroane, ce faci, nu vezi că focul se stinge? Mai aruncă vreascuri de-acelea.

Un băietan se sculă şi aduse un braţ de nişte vreascuri legate în snopurile.

— Ce burneană să fie asta, moş Sidor, întrebă un păscariu, marea aruncă vravuri întregi, arde bine şi dă un miros, par'că ieşti în bărbieria lui Garabet la Tulcea.

— Să văd, zice bătrînul şi luă un snop, scoase un beţişor, îl învîrti, îl suci, rupse o bucăţică, o puse la nas şi spuse: „Ie viţă de vie, nu prea aduce cu a noastră, dar totu-şi samănă.“

— Dar cui dracul să-î trebuească viţă, ca să încarce un vapor întreg cu asemenea fleacuri? zise alt păscariu.

— Se vede că trebuie, urmă moş Sidor, păcat e' o ardeţi, mai bine luaţi pe-a casă şi o puneţi în pămînt.

— Dar ce, am nebunit, începu un bătrîn, să ne mai facem și vierî?

Moș Sidor nu respunse nemică, dar încercă un braț mare de snopuri de viță, zise remas bun și plecă spre bordeiul său.

Apa clocotea în cazan cînd bătrînul ajunse a casă și Ivașca ședea lîngă foc foarte serios, și aștepta pe moșul seu.

— Ce o să faci, bunelule, cu vreascurile ieseata, să le puî pe foc? Pentru asta le-ai adus?

— Șezi binișor, și caută-ți de treabă, vei vedea tu ce voiî face din vrescurile ieseata, îi respunse bătrînul, privind la lumina focului ochiurile unei vițe scoase din legătură,

O bucată de pește sărat fierbea în ceavn, moșneagul a pus o mîna de ardei. După asta scoate o pungă de piele destul de mare

— Una, două, trei, ... zece, două zeci, trei zeci, se auzea din cînd în cînd glasul bătrînului. Trei-zeci de lire... Ne mai putem acum cîrpi puțin... încă un vapor, două și scăpăm... Doamne țieartă-mă, ce zic țieu... doresc nenorocirea altora ca să mă pot pricopsi țieu puțin. Bătrînul scui pă la o parte și își făcu cruce.

Focul începu a se stingea, fumul se mai împuținase și roiuri de țînțarii folosindu-se de asta cu o furie nespūsă uăvălră pe păscari.

— Ciorba ție gata, hai să mîncăm, spuse moșneagul.

— Stați, că vă fac țieu, zise Ivașca furios și trînti un snop mare de stof uscat pe foc. Focul de-o dată cuprinse stuful, limbî lungî de flacără se întinseră spre ceri, fumul se ridică și răsipit în toate părțile încunjură pe cei de la foc.

— Al dracului fumul, ce țieute-i, zicea băiatul frecîndu-și ochii.

— Te înnece tu mai curînd de cît țînțarii, spuse bătrînul. Lasă țînțarii, băiete, se recește ciorba.

Mîncară în tăcere, bătrînul țiea bătut de niște planuri, băiatul năcăjit de niște zgomote cari se auzeau în stufăria mlaștinei. Parcă gemea cine va trist și cu durere.

— Ce să fie, moșule, auzi cum geme?

Bătrînul ridică puțin capul și ascultă, pe urmă își făcu cruce.

— Doamne Ieartă-le păcatele.... sînt, Ivașca, sufletele celor opt tovarăși ai noștri, cari s'au innecat astă-zî.

Băiatul se mai apropie de moșneag, simțea par'că un sloiș de ghieață că i se sui în spinare. Iel aruncă priviri spăriete în prejur. Noaptea înse acoperise cu mantaua sa toată împrejurimea, nu se vedea nici apa nici stufăriile mlaștinei. Focurile păscarilor ca niște stelute mici abîea, abîea clipeau în depărtare. Un vîntișor rece trăgea de la mare și țînțarii se mai râriseră.

— Să dormim Ivașca, mîne în zorî trebuie să plecăm a casă.

Băiatul scoase din bordeiș o rogojină, aduse două cojoace, bătrînul aduse un vrav de fîn pentru căpătăiș.

— Stăi la rugăciune, zise Iel serios.

Băietul îngenunchiê lângă bătrîn și începu tare a spune „tatăl-nostru”, după asta amîndoi bătură cîte vre-o sută de mătăniș și apoi se învăliș în cojoace și în curînd o sforăitură areta că bătrînul dormea. Băiștul cu ochiș închișî, cu cojocul tras pe cap ca să se apere de țînțariș se silea să adoarmă.

Demineată încă Ierau stele pe ceriș cînd bătrînul zgîlșii în-cetișor pe băiș.

— Scoală-te Ivașca, puturosule, uit'te soarele resare și tu tot dormi...

Băiștul sări, răpede se frecă la ochiș și privi ceriș. Luna, c'un colș numai, lumina marea, un drum lung lucios se întindea pe fața apeiș, mergînd de la lună spre mal. Cristeișul striga pe marginea mlaștineiș și un țipet ascușit ca o trîmbiță se auzea din cînd în cînd striga lebăda pe lacul Razim, vestînd sosirea iubitei sale.

— Unde țî-te soarele, unchiule? văd luna și nu soarele.

— Uită-te mai bine... la dreapta spre resariș.... și dacă reșști adevărat păscariș vei vedea. Băiștul se uită lung, lung. De bună samă o ceață roșietecă părea a acoperi orizontul. N'a mai vorbit nemica; trase luntrea de pe mal în apă.

— Ține la dreapta, Ivașca, caută să nu dai peste vre-o pîeatră, zise bătrînul, așezîndu se în luntre și slobozînd lopețișe

în apă. Pe fundul luntrei lângă bătrîn erau puse o mulțime de snopi de viță.

Ivașca iera la cîrmă, moș Sidor trăgea cu lopețile și luntrea se îndreptă spre Sarichioi. Lacul dormea liniștit, apa se părea neagră, pe salcile de prin prejur se auzeau tocînd turturelele. Stolarul de paseri selbatece zgomotos se ridicau de pe apă și se îndreptau spre cîmpii.

Soarele iera sus pe ceriul cînd pascariile ajunseră a casă.

Toată ziua bătrînul cu nepotu-su s'au porăit în grădină, un petec de pămînt pe malul Razimului, sădind vițele de vie aduse de la mare.

— Să vedem ce va ieși! Ivașca, în norocul tău le-am strins de pe malul mării, să vedem....

Peste o lună de zile, grădina bătrînului pascariu se prefăcuse într'o vie frumoasă. Nimeni, nici nu băgase de samă ce pusesese bătrînul în pămînt.

Trecură trei ani, bătrînul nu mai putea păscui, îl înlocuise Ivașca, iar iel toată ziua îngrijea de vie. Toamna, aduse de vânzare la Tulcea o căruță de struguri.

— Ce felii de struguri? îl întrebau mușterei.

— Franțuzești, răspundea moș Sidor cu mîndrie.

— Dar de unde franțuzești, frate?

— Apoi așa, curat struguri din Franța.

Peste un ceas bătrînul vîndu toți strugurii și cîștigă bine. Pentru a pascui iera prea bătrîn, dar pentru a fi vieriul încă avea destulă putere și așa cu ajutorul viei bătrînul se hrănea.

În curînd Sarichioiul se înștiință despre negoțul bătrînului. Toamna mai mulți prieteni veniră la casa lui.

— Moș-Sidor, te rog, fii bun, dă-mi și mie vre-o cîte-vă vițe din viea D-tale.

— Bucuros, bucuros, de ce nu? De mult trebuie să veniți, să cereți....

Și așa în curînd fie-care pascariu de la Sarichioi își puse viță în grădina sa.

Viile din Sarichioi sînt vestite în toată Dobrogea prin bună-tatea strugurilor. Și numai lui moș Sidor se datoresc.

Moș Sidor a murit de mult, dar amintirea despre dînsul trăiește în inemile sătenilor. Fie-care la culesul viilor zice: Dumnezeu să ierte păcatele lui moș-Sidor.

ȘTEFAN BESĂRĂBEANU

IEARNA

Bruma și vîntul stărpesc frunza și ca omul încolțit de chinul vieții, crîngul mîndru vestejește... A-zî o frunză, mîine zece, pîn' ce stol se lasă'n Iearbă toată fala 'ntregei veri.

Cum se duc în mersul vremei toate visele omenestî, ast-feliu crîngu-și pîerde frunza.

Și vîntul nu mai cîntă'n ramuri, ci suieră, trosnește, prejmele înfiorînd... Pustiu ie crîngul mîndru și taînice glasuri în sinu-i nasc, în sinu-i pîer.

În zilele nouroase, cînd pîclă umedă, rece pămîntul împînzește, pe crengelile negre, cernite chidii se prind, rămurișul troienind și aidoma'î ca omul care'n dusul vieții neguroase se trece și vede puterea-î istovită și părul lui albit.

Apoi cînd neaua cade și troienele s'aștern, cînd crivețele bat, urlînd groznic a pustiu, numai corbiî, ciorile și lupii îi țin hojma de urit, ca scîrba, jalea și pîrerile dereu ce prind frăție cu cel zdrobit de mersul vieții.

Chinul lor să nu 'ntristeze, căci acuma pricep vicața, pricep rostul fericirei; căci acuma știu ce'î lumea!

De-ar avea glas crîngul să'și zică focul și de-ar vrea omul să'și zică gîndul, ieî ar spune cu graiul blînd și fără pizmă:

„Că vremile apuse răsar aievea, acuma'n Iearnă, 'n mintea lor, că a-zî și numai a-zî pricep taîna verei și a tinereței, scumpetea dragostei și lacrimile fericirei...”

Crîngul, vara scaldat în rouă, bat de cîntul paserilor și glasul îndrăgiților, ce tăinuie lumei pătimașele iubiri, crîngul hojma aromeste'n șoapta vîntului ce bate'n ramuri, frunzișul clătînînd și pierdut, ascultă vraja tinereței,... farmecul îl cuprinde, din lume se pierde, Iear vara, vara trece.

Omul, cînd ie tînăr, cînd traîul și fericirea'l îmbie, îndăretnic, schimbăcios, din dor în dor gîndul și-l poartă, fără preget nici odihnă; nimic n'ajunge, nimic nu-î bun, nimic destul; neșatul și desgustul au pus stăpînire, n'are cum se'nveseli!... Dar vie vremea grea, cînd moartea'l paște, cînd nădejtile se duc, și pe loc, departe, în geana vîetei zărește dorințele, patimele ce l'au sorbit și stors pe 'ncetul, simte tovărășia morței!... Și ca prin vis, pricepe că'n astă lume a trăit și zile bune, zile scumpe, vecinic scumpe!....

A, bată bruma! sufle vîntul! treacă veacuri într'o clipă istovind acest pămînt! Vie grabnic iearna lumei să-și priceapă omenirea fericirea-î pămînteană.

V. G. MORȚUN.

Ne-om duce...

Ne-om duce, unde ceriul se 'ntrece'n strălucire
Cu apa de smarald

In locuri, unde traiul se 'ncheie in iubire
Supt soarele cel cald ;

Pe Iearba cea zmăltată cu flori necunoscute,
Bătuți de vîntul serei,
Cuprinși om trece-alături cărările pierdute
Pe malurile mării,

Copaci bătrîni ca lumea plecã-vor verdea frunte
Smerit in calca noastrã,
De stele-un roiũ va trece pe-a ceriurilor punte
Măreață și albastrã,

Pe scripca lui măruntă ascunsă subsuoare
Un greier ne-a petrece ;
In frunte licuricii purtînd miș de finare
La fugă s'or întrece.

Va fi așa de bine ! in lumea fermecatã
Simți-vom altã viață :
Uitat'a fi restriștea amarã de-altã datã,
Prinși dulce brațe 'n brațe !

N. IORGA.

O vieață

I

Ieră un inger de copilă
Cu ochii mari întunecați
Scînteitorî și plinî de milă
Cuprinși de patimi fără saț

Plină și rumănă la față,
Drept buz' o dungă de rubin
Părea o floare—demineată
Deschisă'n aîerul senin

Și mărunțică și subțire
Cel mult o pasere, un flutur,
Ce pe-ale florilor potire
Aripî scăldate'n rouă scutur

Aveă un glas, cum nu mai iese,
Ca un răsuneț depărtat
De cîntec blînd de prin poveste,
Un glas pierdut și trăgănat,

In care par'că ascultaî
Vibrînd a inimei dorinți

Și revărsîndu-se în graiū
Nefînțelese suferinți.

La dînsa toți se minunau,
Și dragă ieră tuturor—
Din ochii negri scînteeau
Raze de dragoste și dor.

În bal, scăldată de lumină
Cînd lunecă rizînd
Vedeai, că n'a călcat pe spină
În trailul ieî cel blînd,

Și totu-și îi lipsea ce-vă,
Cătă ce-vă în lume,
Un om, văzut poate—unde-vă
Și neștiut din nume,

Pe Făt-frumosul, ce prin somn
Spunea atît de multe,
Pe-acel ce vieței i-ar fi domn
Și-ar vrea de iel s'asculte.

De-aceea ochii și-i pîrdea,
Și-ades uîtă de sine
Cînd ca prin vis i se părea,
Că prea iubitul vine

De-aceea ziuă o găsea
Pîrdută'n perna udă,
Atunci cînd nime nu putea
Durerea să-i audă.

II

Ieră frumos, cu ochii dulci,
Flămînzî și plinî de dor

Ca un copil, pe care-l culci
În leagănu-î nșor.

Văzuse multe'n vieața lui
Fusese drag la multe
Și nu-î iera dat nimărui
De dînsul să n'asculte.

Atîta farmec respîndeă,
Cu vorba lui înceată,
Și șoptitoriū se revărsă,
Uîmea o lume toată.

III

Nu s'au văzut de multe ori
A fost de-ajuns o clipă,
Pentru ca dorul călătoriū
Să-î iera pe-a lui aripă

Aîvea 'n lume și a găsit
Iea visu-î de-altă dată
Și iel, nebun, s'a îndrăgit
De drăgălașa fată.

Frumos și iel, frumoasă Iea
Și tineri amîndoî,
De dragul lor în loc stătea
Al timpului șivoiū

Și cînd pierduți în lumî de vis
Cu ochii își grăeau
Ar fi zimbit, de le-ai fi zis
Că toate-un capăt au....

IV

Bătrîna vreme-a depănat
Al iei caier de zile

Din cartea vieței au picat
Grămezî de negre file,

Pe zi ce merge mai bătrîni,
Puterile li scad :
Poate-or vedea ziua de mîni,
N'or trece-al morței vad ;

Iel îi cuminte cu ochi stinși,
Cu reci luminî de ghîeașă,
Ca ochii celor prea mult plînși
Și chinuiți de vieață.

Anii au nîns frumosu-î păr;
De mîna tremuratal
Îi spune tristul adevăr
Că î-a sosit veleatul

BCU Cluj County Library Cluj

Și cînd în gînduri prăpădit
De moarte se'nfioară,
Jelește ceasul de sfîrșit
Și-amaru' impresoară

Iea o bătrîna ca și Iel
Pe frunte mîna-î pune,
C'un glas stricat și suptirel
De alte vremi îi spune :

— „Știi tu atunci cînd te-am văzut,
Pe tine 'ntăiea oară ?
Luna lui Maiu a fost trecut—
Ieră frumoasă vară

Ce ochi de foc atunci aveaî
Și cum îți cîntă glasul

Fiori de dragoste-mi dădea
Cînd blînd îți sună pasul....“

Oftează 'ncet, slabul obraz
In mînă și-l ascunde ;
Uitînd al traiului năcaz,
Din amintiri răspunde :

„— Aveai o rochie de cit
In cozi florii de sulcină
Și nu știu cum ne-am rătăcit
Știi tu.... coló în grădină

Și ce mi-ai spus și ce ți-am spus
Uitat'am de demult :

Ieram pe altă lume dus,

Nu măi puteam s'ascult....“

In ochi, rizind, se uită lin :

Din negură de vremi

Lucruri pierdute-alene vin,

Cînd, din trecut, le chîemî :

Soarele-apune: prin ferești

O rază înroșită

Aprinde'n fețe bătrînești

Lumină 'ntinerită,

Se simt iear tineri amîndoi,

Uitate par'că-s toate ;

Al amintirilor șivoiū

Prin minte le străbate.

„— Și mîne poate ne-a 'ngropă,
Dar ce-o să-mi pese mie,

Am fost al tău și tu a mea :
N'a fost vieța pustie !"

Din jilțul mare în spetezi
Bătrîna se ridică
Rotundă ca un titirez,
Ca un gîndac de mică,

În spre moșneagul așipit
Iși pleacă slaba gură,
O sărutare liniștit
Pe-obrazul galbăn fură,

Și pe cînd noaptea colo sus
Aripî de taină întinde,
Gîndind l'al trainului apus,
Cu hohot plîns îi prinde.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

N. IORGA.

STUDII CRITICE.*)

de

I. Gherea.

A face critica unei scrieri de valoarea acesteia îe lucru foarte greu și mai pre sus de puterile mele; mă voiū mărgeni deci la o dare de samă despre cuprinsul volumului, voiū încercă să sintetizez teoria criticului și să aret la ce încheeri a ajuns, cînd și-a aplicat teoria la cazuri concrete.

Gherea și-a început lucrările sale critice analizînd cîte-vă bucăți, și ideile teoretice, concepția sa despre critica modernă și despre artă și-a aretat o de o cam dată prin fragmente amestecate în criticile asupra cutărui sau cutărui scriitoriu și numai mai tîrziu a lămurit cîte-vă puncte însemnate în articole ca „Despre critică“, „Tendenționismul și tezismul“, „Cătră d-l Maiorescu“ etc. De aice a urmat că pentru a află, până la un punct teoria lui Gherea, trebuie să avem în vedere pe lingă articolele special menite teoriei și fragmentele intercalate ici și colo în studiile sale asupra lui Eminescu, Vlăhnuță, Caragiali, Morțun &. Aice găsim pricina pentru ce mulți din cetitorii și admiratorii lui Gherea și mai toți cei ce polemiză în potriua lui au înțeles mai mult sau mai puțin greșit părerile și încheierile lui. Noi admitem teoria lui Gherea chiar și acolo unde iel se îndepărtează de părerile unor critici cu nume, ca Taine, Guyau, Hennequin, Brandes și sîntem de părere că I. Gherea stă pe terenul cel mai sigur și că are în mîna firul Ariadnei, care nu-l lasă să se rătăcească în labirintul literaturii, — acel fir unii din criticii de mai sus nu l'au

*) 1 vol. în 8 mic II, 400 pag. 1890 București.

avut nici o dată și au ajuns la rezultate însemnate mai mult printr'un feliu de instinct, alții se pare că au avut acel fir și mai apoi l'au pierdut. Mai la vale vom da câte-vă exemple în privința aceasta, deși nu putem acuma avea pretențiunea de-a areta toate deosebirile între teoriile literare și artistice ale lui Gherea de ale altor critici. După ce am aretat în ce spirit va fi acest articol, credem că nime nu se va aștepta de la noi să ne mărgenim la vorbe ca „maiestru“, „minunat“, „profund“ etc.

* * *

În articolul „Asupra criticei“ ne arată cum la noi critica literară, pe lângă că nu-î de loc științifică, apoi îe și cu totul absurdă, de oare ce nu judecă de pe opere, ci de pe simpatii și antipatii politice și personale, ba chiar spiritul de gașcă nu lipsește. De acolo urmează că o scriere îe genială pentru unii, mediocră și chiar proastă pentru alții. Aice ar fi putut cită autorii scrierilor lui Macedonschi cari unora se par geniale și altora slabe de tot; tot ast-feliu a fost și cu scrierile lui Eminescu, cum își aduc aminte cei cari au cetit critica scrisă de d-l Macedonschi în potriva acestui poet, precum și cea publicată o dinioară în „Revista contemporană“.

Ghera aduce ca exemplu pe d-l Sphynx și arată cât de greșită îeste părerea că o bucată literară poate fi fără greșeli, cînd în operele celor mai însemnați scriitori ai omenirei, ca Shakespeare, Goethe, Balzac, Flaubert etc, s'au găsit greșeli și unele chiar mari. Ne arată cum vorbesc Taine și Faguet despre Balzac și apoi se întreabă de ar fi lucru serios a pretinde că scriitorii noștri sînt fără greșeli. Tot acolo dovedește că nici un artist nu poate fi deplin mulțămit cu opera sa și citează pentru aceasta o pagină admirabilă și foarte convingătoare din „Trubadurul“ lui De la Vrancea și zice: cum poate să fie mulțămit criticul, dacă însuși artistul nu îeste și nu poate să fie mulțămit?

Autorii arată cum o observație, fie și greșită, cum a fost cea adusă de C. Mille în potriva împăcării mamei Ghira cu mama Irina, aduce folos autoriului și cetitorilor, căci vin alții cari o

discută și dau dreptate lui De la Vrancea, cum face chiar Gherea cu această ocazie. Și cu toate acestea d-l Sphynx pusese pe Mille între „acele inemii rele ... cărora și velință de flori să le așterni, iele tot ciulinii și pălămidă caută“.

După mai multe alte lămuriri autoriul ne spune că ast-feliu de critică nu mai ie la înălțimea progreselor făcute în Europa; ieră la locul iei, ori cel puțin nu ieră cu putință alta, la începutul veacului nostru. Astă critică o numește Gherea *juducătorească* și o caracterizază prin aceea că își crede datoriea făcută, dînd operelor calificările de: bună, rea; genială, stupidă; etc. Critica juducătorească de la începutul veacului în Franția ieră la locul său, după ce normele, ce se formulară de scriitorii clasiei, căzuseră sub loviturile romanticilor. Ne mai avînd norme după care să se conducă firește că atîrnă de la cauze cu totul streine de știință părerea asupra cutărei sau cutărei lucrări: gustul și cultura criticului ieră totul. Gherea ne arată cu mult drept că la noi în țară a fost până acuma această critică, al căreia reprezentant a fost d-l Maiorescu; îi recunoaște meritele ce și-a cîștigat prin lucrarea d-sale, dar nu poate primi părerea că critica juducătorească sîrșindu și rolul, nu mai are ce căută altă critică. Di'mpotrivă arată cum critica modernă, critica științifică trebuie să fie ori unde ieste o literatură mai dezvoltată. Ieată cum expune criticul nostru caracterul criticeii moderne: „Critica analizînd vieța artistului, sufletul lui, ne explică de ce și cum a făcut iel această operă artistică; ne arată cum, luînd în samă temperamentul artistului, psihicul lui, cutare și cutare întîmplare din vieța lui, opera artistică a trebuit să fie tocmai așa cum ieste și nu alt-feliu; ne explică pricinile cari au hotărît caracterul operei artistice ori, cum am zis, arată legătura între artist și creațiunea sa“. Aice vine un exemplu, il vom spune pe scurt. Să zicem că lucrarea unui poet se caracterizază prin melancolie adîncă, iubire pentru fantastic și ură înverșunată în potriua femeiei. Critica va areta de pildă că întristarea poetului se explică prin constituirea lui fizică, o constituire nervoasă, ușoară de așîțat; pentru a ne explică de ce-î place

fantasticul, ne va arăta că pe de-o parte poietul a crescut și trăit într'un oraș mare, într'o ulicioară îngustă, într'o casă fără curte, țear pe de altă că a fost sub înrîrîrea unei mame bigote, care l-a umplut capul cu zugrăvirea iadului etc; pentru a ne explica ūra lui împotriva femeiei, ne va arăta cum își pusese toată inema în iubirea pentru o femeie, care nu l'a priceput nici o dată și l'a urmă l'a și trădat mișelește. Ast feliū ne-a arătat criticul legătura între operă și poiet. Dar nu se va mulțumi cu atîta, ci va merge mai departe, va analiză mediul social în care a trăit autorul și va lămuri din ce pricină femeile sînt bigote și fânatice, cum a fost mama poietului, țear altele superficial educate, cu iubirea de vînzare, gata a tradă și a rîni inema celor ce în adevăr le iubesc, dar nu le pot da luxul ce potesc iele etc. Decî de la poiet criticul se va scobori la clasa socială din care iel făceă parte și chîar la societatea în care acea clasă a fost cu putință să se dezvolte. Ne va arăta că simțirile poietului nu formau sau nu formează o excepție și că mulți au fost ca dînsul, cu deosebire numai că în iel a fost puterea de-a exprimă în formă artistică toate aceste simțiri, darul de-a sugeră în alții ceea ce gîndeă iel.

Gherea arăta cum însemnătatea criticului l'e adesea mai mare de cît a artistului, de oare-ce artistul studiază oameni de rînd, în vreme ce criticul analiză artiști, adecă oameni mai superiori și în cari se oglindește și se lămurește mai bine epoca și clasa din care sînt.

În adevăr se știe că din operele de artă putem mai bine cunoaște o societate, căoi în aceste opere artiștii aleg tocmai ceea ce iese însemnat, caracteristic, caută tocmai acele momente din viața omului cînd patema ajunge la culme, ne lasă să vedem până în fundul caracterului și sentimentelor omenești. În viața de toate zilele întîlnim la oameni fapte indiferente și numai din cînd în cînd se arată cîte un fapt caracteristic, artistul alegînd din masa de fapte indiferente pe cele caracteristice, ne dă tipuri adesea mai adevărate de cît cele din viața reală. Decî criticul

studiind operele de artă și pe artiștii, poate, adesea și în unele privinți, ajunge la rezultate mai însemnate de cît artistul.

Mai departe arată că pe lângă calea ce-a urmat îel, mai țeste alta care pleacă de la mediul natural și social la nație, de la această la clasele sociale, apoi la caracterul acelei clase din care țe artistul și în sfîrșit la înse-și particularitățile vieței artistului. Pe urmă ajunge la opera lui. Astă cale a urmat'o Taine în studiile sale, de pildă în „Istoria literaturii engleze“. Brandes, Hennequin, Guyau nu admit această metodă; Gherea o admite pentru cazul cînd avem de studiat o școală literară întregă, dar cînd țe vorba de studii asupra cutărui sau cutărui scriitorii crede că țe mai potrivită calea cealaltă.

Tot acoloa vorbește despre înriurirea operelor artistice asupra societăței și una din datoriile criticului țește de a o analiză și pe aceasta. Adevăratul critic va trebui să ne spuie: ce sentimente va sugeră țe? Cît de morale vor fi acele sentimente și cît ne vor înnălță sau cobori, cu un cuvînt ce influență socială va aveă țe; de asemenea va trebui să ne spuie prin ce mijloace a ajuns artistul acoloa. Toate aceste puncte sînt minunat aretate în volumul lui Gherea, cităm o bucată întregă: „Critica trebuie să respundă, după opiniunea noastră: de unde vine creațiunea artistică, ce influență va aveă țe; cît de sigură și de vastă va fi acea influență și, în sfîrșit, prin ce mijloace această creațiune artistică lucrează asupra noastră“. Autorul mai arată că, deși critica științifică țe încă departe de-a fi o știință, cum nu-ı buna-oară nici sociologiea, totu-și s'a îndrumat bine, căci se sprijine pe științi; dar de acoloa urmează, zice ıel, că criticul trebuie să cunoască științele în chestie și societatea în care s'a dezvoltat artistul, trebuie să cunoască religia, filosofia, morala, etc. acelei societăți și temeliea, izvorul taturor acestor manifestări, organizația economică. Totu-și talentul și inspirația criticului joacă mult rol în critica chîar și de acuma.

În treacănt nemițește o părere ciudată a d-lui Sphynx, care ar vroi că pe adoratul d-sale De la Vrancea nici să nu-l vadă așezat în vre-o clasificație, și-ı arată că asemenea pretenții puteau

avea loc pe vremea cînd se privea talentul ca un dar dumnezeesc; acum, înse, cînd știm că o operă, un artist, sînt produse ale mediului social și natural, trebuie să avem dreptul a clasifica și artiștii și operele lor. Nu-î vorbă, între două scrieri poate fi deosebire atît de mare cît ie între elefant și șoarece, dar poate fi și ce-vă comun și a nume în așa grad în cît ambele să între în aceea-și grupă naturală.!

Articolul se mîntuie c'o minunată bucată despre însemnăta-tea criticeî, citată din Brandes.

În „Tezismul și tendenționismul“ vedem făcută o deosebire foarte însemnată și tot o dată nouă între „tezism“ și „tendenționism“. Arată că reu l'au înțeles acei ce-l cred tezisist, adecă de părere că s'ar putea da rețete după cari să se fabrice opere artistice asupra ori-cărui subiect; arată înse că arta iese *tendenționistă* și că nici nu poate fi alt-feliu. Activitatea artistului va fi influențată și chiar hotărîta de acest mijloc. Firește că toate producțiunile vor purtă și nota individuală a artistului, vor aretă ce putere are iesel de-a ne zugrăvi sentimentele omenești și a ni le sugeră. Artistul nu ne poate da alta de cît ceea ce-a primit din lumea din afară și operele lui, la rîndul lor, vor lucră asupra contemporanilor. D. p. scrierile reacționare ale lui Chateaubriand, zice Gherea, au fost pricinuite în mare parte de revoluția franceză, au avut pe de-o parte înriurire asupra revoluționarilor îndîrjindu-î și asupra monarhiștilor, înnălțîndu-le ura.

Maî departe, spre marele scandal al apărătorilor cu voie sau fără de voie ai esteticeî metafizice, criticul arată că, după cum se spune despre cîobote sau despre tingiri că sînt folositoare, iesel despre rachiu că ie vătămătoriu, tot ast-feliu și despre operele de artă se poate zice că sînt unele folositoare, moralizatoare, iesel altele stricătoare, demoralizatoare. Și ie lucru firesc. Cum să nu fie arta folositoare sau nefolositoare, morală sau imorală, cînd în iesel se manifestează credințele, simțirile, moralitatea artistului?

În privința faptului că operele de artă arată și tendințele

artiștilor după dovada ca să zicem așa, scoasă din principii, Gherea aduce o dovadă prin exemple și arată mai întâi că doar de ar scrie numai despre apusuri și resărituri de soare (*după noi nici atunci*), lucru ce nu l'a făcut nici un poet mare, s'ar putea să nu se dea pe față tendințele lor. Gherea arată minunat că tendințele, ideile sociale „sînt sîngele hrănitoriu al artei“ și dacă stigă oamenii întunerecului în potriua tendințelor sociale în artă, cum au făcut în Englitera, cu prilejul poeziei lui Shelley, pricina ie că vreau să monopolizeze arta pentru a exprima prin ie numai ideii și tendinții ruginite. Ie o viclenie și nemica mai mult.

Gherea arată că metafizicii au dreptate, au nemerit și Iei că *poezii se nasc, iar nu se fac*. Tot așa am putea zice și de geniile științifice. Nu poate orî-cine fi un Shelley, dar nici nu poate orî-cine fi un Newton. Un Shelley, un Newton sînt tipuri superioare omenești, care au în sine putința de a fi ceea ce ajung. Imprejurările sociale, creșterea, clasa etc. hotăresc numai felul manifestărei activității lor.

Gherea arată greșala celor cari asemenea pe poet cu albina care culege miere orî de unde află și zic: „Bine că Ie dulce, ce ne pasă de unde a cules'o albina“. Întâi nu-i tocmai așa de indiferent: dacă albina a cules mierea de pe flori otrăvitoare, se poate întîmpla ca dulceața înșelătoare a mierei să ne ducă la pîiere. Apoi cu teoria aceasta a *poietului-insectă* pune în față teoria sa a *poietului-om* și Ie deplin încredințat că Eminescu ar fi zis, văzînd ce apărători are în acei ce-l fac poet-insectă, ar fi strigat: „Doamne, apără-mă de prieteni!“ D-I Roman socoate că Ie vorba numai de dată! Să fi pus poietul 1900 în loc de 1400 și Gherea ar fi fost mulțămît! Adorabilă naivitate! Cetește, d-le Roman, cetește ce-a fost vrîsta de mijloc și atunci spune-ne dacă minciuna și înzeirea bandiților pot astă-zî să fie lăudate! Dar despre nemeritele pilde ce știe Gherea a aduce în cît închide gura protivnicilor, ce să mai zic? Cetitorii volumului vor fi negreșit de părerea mea și nu mă vor învinui că prietenia m'ar face să prețuesc prea sus meritele criticului nostru. Pilda cu poietul care,

fiind cu desăvârșire cinstit și sincer, ar zugrăvi pe Ungurii ca mi-loși, adevărații părinți ai Românilor, iar pe Români ca pe un po-por căzut moralicește și intelectualicește, Ieste convingătoare; atunci oare chîiar d-l Roman n'ar schimba cîntecul și n'ar zice că poietul deși cu destule merite artistice, dar a făcut rău că n'a cercetat mai bine lucrurile și că a zugrăvit lucrurile atît de fals. Nu iese tot așa cu Eminescu? Istoricii ca Taine și Börne ne descriu cu colorii grozave vrîsta de mijloc și Eminescu nu vine de ne poietizază ase-menea vreme de robie și de sînge? Taine ne spune că mai bine ar fi trăit într'o potaie de lupi de cît în acea vreme și cînd știm toate acestea, să credem pe Eminescu că la 1400 ieră fericirea pe pămînt? Tot acelea ne arată cum Goethe pentru a scrie Iphi-genia a cercetat mulți ani istoria Greciei; tot ast-feliu a făcut și G. Flaubert cercetînd istoria Cartaginei, pentru a scrie Sâlambô. Ca să ne arete că poietul trebuie să cunoască vremea despre care scrie, ne întrebă ce am zice de un scriitoriu care ne-ar zugrăvi pe Grecii vechi cu Cilindru și Ifrac, iar pe Greceii cu turnură și cu botine cu călcăiu Louis-Quinze! Dar cu 1400 nu vrea d-l Roman să fie tot așa? Eminescu n'a fost neconștient: iesel a știut ce făcea atît cînd a idealizat 1400, cît și cînd a tîrîit în noroiu și injurat pe C. A. Roseti.

Cît despre direcția „Contemporanului“, Gherea arată că nu stă de loc în contradicere cu studiile sale critice. Gherea n'a dat rețete poietilor de la „Contemporanul“ și ar fi publicat, dacă ar fi fost iesel redactorul părții literare, mai toate poieziile lui Emi-nescu.

Dacă l'ar întrebă un poiet ce să scrie, ar răspunde să scrie ceea ce-l arde mai tare și ar fi dat sfat să se adîncească în cu-noștința suferințelor societății, să se inspire de curente care aduc cu iele ideile mîntuitoare și apoi să scrie. Ieată chîiar frumoasele cuvinte ale criticului: „Zi, poiete, aceea ce-ți arde sufletul, ce face inema ta să bată cu durere ori cu bucurie, ce-ți arde și'ți istovește creerii, ce te face să visezi cu ochii deschiși, ca ast-feliu versul tău să sugereze în omenire aceleași sentimente și gîndiri

cari te muncesc și te istovesc; dar tocmai fiind-că sentimentele și gândurile ce te muncesc, urele și simpatiile tale vor fi ațitate în cetitorii tăi, caută de te pătrunde de cele mai înalte, de cele mai sublime idei și sentimente ale veacului ca ast-feliu să fii nu numai un poiet mare, dar și un mare cetățean“.

În privința rolului social al artistului și a pregătirei ce trebuie să aibă el dacă vrea să fie profetul și mîntuitorul norodului său pot cetitorii să vadă ce spune Gherea la sfîrșitul articolului despre Vlăhuta în comparația între poiet și între pastorul d'ntro scriere a lui Bjornson.

În articolul despre „Decepționism“ autoriul arată mai întăi pentru ce întrebunțază vorba aceasta în loc de pesimism.

Maî întăi cercetînd cauza decepționismului la scriitorii noștri contemporani arată că în zădar am căută acea pricină în influința lui Eminescu, căci pe de-o parte trebuie de explicat de ce a fost însu-și Eminescu decepționist și al doilea dacă mediul social n'ar fi creat în mulțime de oameni această boală apoi în zădar ar fi scris un decepționist scoborit cu hîrzobul din ceriū, nime nu s'ar fi luat după dînsul. Alții pun pricina în influența apusului, dar Gherea se întrebă de ce n'a avut literatura decepționistă a apusului înriurire asupra literaturii părinților noștri. Maî departe criticul ne arată că, dînd vina pe literatura apusului, nu explicăm decepționismul de acolo și de aceea ne duce să aflăm pentru ce s'a produs în apus această boală. Și acolo sînt maî multe păreri. Unii găsesc pricina în slăbirea credințelor religioase, alții dau vina pe filosofia metafizică, alții pe cea pozitivistă. Unii strigă că științele sînt de vină, fiind c'au aretat până unde merge mintea omenească. Democrația modernă, țipă alții, ȳe de vină, ȳea a ațitat apetitele fără a le putea îndestulă. Din atȳia vinovați, la urma urmei, nu maî știȳ care-ȳ cel adevărat. Criticul citează o bucată din Taine pe cȳt de frumoasă, dar pe atȳta și de lipsită de lumină și ne arată cum marele Taine lasă lucrul ȳncurcat. În loc să ne arate ritos pricinile boalei veacului, ce ne spune ?

„Democrația statornică ațîța rîvnele și ambițiile noastre fără a le îndestulă“. Așă dar democrația ie pricina. „Filosofia ce se întemeieșe zorea pofta de-a dezvăli cele ce nu cunoaștem, dar nici îea nu ne mulțamea“. Așă dar filosofia ie pricina. Decî avem două pricinî: democrația și filosofia. „Plebeeanul tînjea de slăbiciune și scepticul de îndoielî“. Din aceste două pricinî ale decepționismului fiște-care 'și are un cîmp deosebit.. Mai jos înse scoate Taîne altă pricină „am urmat simțurilor“, zice îel, „și pornirilor noastre, ne-am luat după poieți și revelatorî, cari ne-au făcut scepticî, decepționîști“. In scurt o babilonie cum nu se poate cere mai încalcită. Iear ca leac? Știința! Gherea înse întimpină că tocmăi somitășî ale științei ca Hartmann, Bahnsen, Schopenhauer au fost capii pesimismului. (Noî nu admitem părerea că numișî au fost cine știe ce frunțașî ai științei, credem înse că știința va lecuî pesimismul, dar cine știe peste cît timp și prin ce căî). Ne arată că Taîne face greșală mare luînd drept pricinî ale boaleî chipul sub care se arată și ne dă pilda cu un om bolnav, melancolic, pe care toate lucrurile încunjurătoare îl vor supără, nemic nu-î va plăcea, nici scaunul cum stă, nici patul cum ie făcut etc. Inchipuiți-vă acuma că s'ar găsi cine-va care ar zice că pricina melancolieî și nervozitateî bolnavului ieste scaunul și mobilele, chipul cum stau așezate etc. Număi că Taîne n'a nemerit punînd leacul în știință, căcî mulți zic, și poate cu drept cuvînt, că progresul conștiinței ie pricina decepționismului: „conștiința nenorocireî face nenorocirea mai adîncă“.

Gherea mai arată cum o religie, o filosofie, fiind produse ale mediului social, dacă sînt decepționiste trebuie să explicăm pricina decepționismului lor și să o scoatem din aceea-șî pricină fundamentală care produce și literatura decepționistă. Cu acest prilej arată cum chiar aceea-șî religie (creștinismul) își schimbă natura după mediul social și în articolul despre Vlăhuță, adîncind și explicînd mai departe concepția sa ne arată că și fie-care creștin își preface pe Dumnezeu după gustul său personal. Firește

nu-i Gherea omul care să nu ție samă de toate împrejurările și deci recunoaște că religia, filosofia, ca și arta, o dată ce s'au născut așa cum le-a condiționat mediul încunjurătoriu, au și iele înriurire asupra oamenilor și deci asupra mediului social. Ieată ce zice de religia creștină: „Intr'o societate normală, sănătoasă, D-zeul creștinilor va fi un zeu blînd, milos; îngerii buni vor fi pentru înscenarea apoteozelor, demoni și infern nu se vor afla, orî nu vor fi un lucru esențial al religiei. Intr'o societate anormală, patologică, esența religiei va fi un zeu îngrozitoriu și răz-bunătoriū ca Iehova și Ieadul va fi infernul lui Dante“.

Gherea zice: nu credințele religioase, nu teoriile filosofice sînt pricinele decepționismului: în societăți normale asemenea concepții orî nu ar avea loc, orî de ar avea nu ar prinde rădăcini; reul ie organismul social, reul trebuie căutat în starea patologică a societăței, trebuie să analizăm relațiile sociale, economico-poli-tice ale societăței și să găsim reul.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Ieată cum începe Gherea această analiză. În veacul trecut a fost o schimbare mare: feudalismul cu barbariile, crimele și mișeliile sale îngrozise lumea; tot ce-a fost mai bun, mai inteli-gent, s'a unit și a răsturnat această stare ne mai suferită. Toți se așteptau le o stare fericită, poporul și burghezia, toți, sperau, toți vroeau să pună capăt războaïelor, nenorocirilor: în locul urei vroeau dragostea, în locul lanțurilor libertatea, în locul privilegi-lor egalitatea.

Vine revoluția cea mare: puterea trece în mînele burghezi-meï, de drept, căci de fapt o avea mai de mult, societatea se schimbă, dar în folosul clasei burgheze. Și mare a fost deosebi-rea între ceea la ce se așteptau și între ceea ce s'a realizat. În loc de pace se începe lungul și cruntul războiū care aprinde toată Europa, Iear la urmă reacțiunea pune mîna-i de fier pe grumazul societăței Europene.

Asta în politică. În chestiile economice n'a fost mai bine. Și în acestea decepțiune amară: bogățiile naționale începură a

crește, dar foloseau numai burghezimeii, serăcimea ieră partea poporului și acuma ca și mai înainte. In locul dreptăței pentru toți, obijduirea seracilor; țeranul amenințat a fi izgonit de pe bucăți-ca-i de pământ pe care o muncea cu muncă cruntă; proletariul din fabricii chinuit ca un rob și îngenunchiat înaintea feudalismului nou burghez și o luptă economică înverșunată sfășie societatea, mistuie națiile și popoarele.

In privința morală, burghezimea a făcut marfă din iubire, din familie un gheșeft, în locul tuturor, ca stăpîn a tot puternic, ca talisman care șterge toate petele și înobilează toate înjosirile și mîrșevile, tronează banul: societatea burgheză se închină lui Mamonă.

Ieată acum o pagină admirabilă în care Gherea își rezumează analiza și scoate încheerea, o cităm:

„Și în fața acestor mizerii, noi cei despre cari vorbește Taine, noi toți sermanii, nenorociții, obijduiții; noi, cari în mijlocul scufundării, în nemicirea și vînzarea conștiințelor, am păstrat idealuri mai înalte, conștiința nevîndută, ne stringeam în jurul poieților pătrunși de decepție și de suferință și poieții ne ziceau: „...fericire nu poți avea, adevăr nu poți afla, societatea ie reu înjghebată...“ Cum adunî razele soarelui într'o lentilă ca să poți arde și aprinde, tot așa suferințele, decepționismul, nenorocirile și revoltele noastre în potriua mizeriei vieței se adună, se înjgheabă în inema poieților, o umplu și apoi se revarsă afară în sublime strigări de revoltă, de durere, de suferință și desnădejde. *Pricina decepționismului nostru, a decepționismului poieților noștri, obîrșiea lui, sînt anomaliiile societăței burgheze. Pricina boalei veacului ie starea patologică a civilizației burgheze*“.

La întimpinarea că totu-și societatea burgheză ie mai bună și mai perfectibilă de cît cea feudală, Gherea raspunde, că nu-î vorba de aceasta, ci de societatea la care se așteptau cei ce-au luptat în potriua feudalismului; cine compară societatea de a-zî cu cea feudală și nu cu cea visată?

Cu prilejul criticilor speciale autorul își dezvoltă cite un fragment din teoria sa, deși se vor găsi în volum, dar le vom înșira aici pe cele ce mi s'au părut mai însemnate, pentru ca ast-feliu să se vadă răpede ce puncte teoretice se află atinse în acest volum și unde.

În articolul despre Eminescu tractează chestia *întrebuințării trecutului ca material poetic*. Gherea îe contra trecutului „pentru că îe un izvor prea puțin trăinic și creațiile scoase din îel nu pot să fie de cît lipsite de putere și trăinicie, decî tot moarte.“ (pag. 101).

Mai departe de la pag. 103—112 arată că pricinile acestei „trecuto-poieto-manii“ sînt: reacționarismul poeților; faptul că trecutul fiind departe se pot șterge ușor toate trăsăturile nepoietice; apoi îe și mai ușor pentru poeți a ne da scene și tablouri din trecut pe cari nu le putem controla de-s vii ori moarte.

Pe lângă acestea ași mai adaoga următoarele considerații:

Trecutul nu poate fi întrebuințat ca material poetic pentru că a cunoaște oamenii trecutului cu toate credințele, cu toate simțirile lor, cu un cuvînt a cunoaște nuanțele lor nu numai cele mai fine, dar macar cele mai caracteristice îe aproape cu neputință astăzi. Dacă în zilele noastre artiștii pentru a scrie opere literare au nevoie de-a cunoaște clasa din care își îeau materialul, de oare ce altele sînt credințele, apucăturile, caprițile nobilei, burghezei, ori muncitorilor, cu cît mai mult nu va crește greutatea, cînd în loc de clase sociale va fi vorba de popoare depărtate de noi fie în timp, fie în spațiu? Dacă ne mai gîndim apoi că, chiar un scriitoriu de geniu ca un Shakespeare, vroind să ne descrie Greci, Romani sau Daneji ne-a descris numai și numai pe Englejii contemporani, apoi pentru ce ne-am mai trudi în zădar să ne mascăm materialul artistic?

Unde mai punem pe urmă că chiar dacă am reuși prin progresul științei sau cine mai știe cum, tot n'am ajunge la idealul artei, n'am mișcă pe ascultătorii, de oare ce lucrurile ce puteau entuziasma pe oamenii de acum o mie, două de ani, nu vor mișcă

pe contemporanii noştri. Să luăm un exemplu din Biblie. Ieftaie, cînd jertfeşte pe fiica-sa, fiind că făgăduise lui D -zeu că, de va birui pe duşmani va jertfi pe cel ce-î va ieşi înaintea din familie. Putem noi înţelege simţirea, judecata, felul de argumentare ale acestui Ierou? Putem înţelege că iubirea pentru binele clanului, său Ieră mai puternică la dînsul de cît simţirea părintească; putem da explicaţii asupra fanatismului, dar nici o dată a ne strămută în starea lui sufletească, a ne sugera starea lui năuntrică, nici o dată nu vom putea crea un Ieftaie în carne şi oase şi chiar de l'am creat n'ar putea fi înţeles de oamenii de azi, căci altele sînt simţirile, alta cultura omului actual. Ieftaie al nostru va fi un subiect de studiu, dar nu va fi operă de artă. Cum că nu ne înşelăm avem dovadă puternică operele de artă ale antichităţii ale vrăstei de mijloc şi chiar multe din cele moderne. Dacă opere de artă create de genii contemporane cari au zugrăvit pe contemporanii lor îşi pierd cu timpul valoarea artistică şi rămîn numai cu valoarea ştiinţifică, dacă soarta a tot ce îe muritoriu a ajuns operele antichităţii, dacă chiar operele marelui geniu Shakespeare nu ne mai pot emoţiona în de ajuns, cum dar ar reuşi artiştii din zilele noastre, fie orî cît de geniali, să se transporte în trecut şi să-l învie? Putem şi noi zice ca Eminescu:

„Nu'nvie morţii, Ie'n zădar copile“.

Tot acolo combate generalizarea pripită a lui Herbert Spencer cum că menirea poeziei ar fi „de a înfăişa lucrurile astfel în cît pentru a le înţelege să fie nevoie de cît mai puţină osteneală“ şi, fără a avea pretenţia de-a fi respuns la întrebarea „ce Ieste arta şi care Ie menirea Iei?“ ne spune: „A întrupă cît mai multă simţire, cît mai însemnată prin putere şi prin calitate, într'un volum cît mai mic Ieste de bună samă o menire a poeziei, mai ales a celei lirice“. (pag. 145).

La pag. 242—246 analiază poziţia artei în societatea burghezo-capitalistă în comparaţie cu vrăsta de mijloc şi perioada renaşterii.

Analizînd sentimentul iubirei la Eminescu şi la Vlăhuţa com-

bate părerea celor cari vor să izgonească din poezie descrierea acestui sentiment, sub cuvînt că prea s'a scris mult despre dînsa.

De la 259—264 arată părerea sa în privința limbei de întrebuințat în poezie și combate pe acei cari prea mult muncesc asupra cuvintelor și ast-feliu ajung a scoate din locul lor tocmai acele vorbe cari exprimă mai bine emoțiunea sinceră.

În articolul despre I. L. Caragiali arată însemnătatea artiștilor satirici și stăruie asupra drepturilor satirei și a nevoiei ca să aibă un ideal mai înalt pentru ca risul Ței să fie mai bine-făcătoriu, să lovească mai adînc.

Acestea sînt întru cît-vă părerile literare ale lui Gherea.

Prin scrierile sale a pus critica literară pe adevăratul Ței teren, i-a dat, putem zice, avîntul, i-a aretat drumul pe care trebuie să meargă. Tot o dată ne-a dat tuturor mijlocul de-a putea mai bine și mai ușor înțelege operele de artă. După ce va fi citit cine-vă criticele lui Gherea în privința lui Eminescu, Vlăduț și Caragiali îi va înțelege mult mai bine și mai adînc.

Gherea ne arată pe artist ca produsului mediului natural și social; după teoria ce apără Ței înțelegem: de ce geniile poetice arată în operele lor toate tendințele epocii lor, de ce plîng toate mizeriile vieții; de ce în jurul acestor naturi superioare, mai simțitoare și înzestrate cu darul de-a trezi în noi sentimentele, credințele, dorințele lor, de ce zic în juru-le se adună toți acei cari Țeau chinuți de acelea-și nenorociri și îmboldiți de acelea-și ideale. Din acest feliu de-a privi articolul urmează deci firește că operele de artă au tendințe, că pot fi bine-făcătoare sau vătămătoare: operă literară fără tendinți ar însemna tot atît ca și o operă literară fără autoriu. Artistul fiind product al mediului și opera fiind productul artistului, în Țea se vor vedea mai bine de cît în societate toate neajunsurile acestui mediu, toate însușirile lui.

Artistul Țe copilul mediului social ce-l înconjoară, cum și opera Țe al artistului și după cum unele boale sar peste o generație și se arată mai groznice la a treia, tot ast-feliu artistul de-

și sănătos, produce o operă care nu numai că suferă de boalele societății, dar la dînsa acele boale se arată și mai învederat.

Să ne gîndim acum la puterea de hipnotizare a operilor literare și nu ne vom mîeră de înriurirea lor asupra mediului ce le-a produs. Nu ne vom mîeră nici de efectul unui șir de artiști cari ar lucra tot în aceeași direcție asupra unui public, cînd știm că schimbările cele mari în modul de-a gîndi și de-a simți se alcătuiesc din înriuriri cari luate una cîte una sînt mici și mai așes, cînd înriuririle acelor puteri oarbe care modifică bazele sociale lucrează tot în același sens.

* * *

Despre Eminescu autorul ajunge la încheerea că „fondul lui prim“ a fost „o doză mare și covârșitoare de idealism; iar pesimismul, care, ca filosofie și ca sentiment, străbate toată creațiunea poezitului, dîndu-i de multe ori o culoare așa de întunecată, acest pesimim ie rezultatul influenței mijlocului social în înțelesul larg al cuvîntului“.

Criticul ne dovedește că pesimismul lui Eminescu nu i din pricina filosofiei pesimiste germane, căci pe cînd studiea la acolo nu ieră Shopenhauer la modă, ci tocmai optimistul Dühring care tună și fulgeră contra pesimismului, deci au fost alte pricinî cari l'au făcut pe poiet să aleagă pesimismul în loc de optimism. Pricina n'a fost nici boala de care a suferit mai apoi, căci cum am aretat Ghèrea a dovedit că fondul prim al poietului a fost naturalismul idealist și mai degrabă optimist.

Analizînd poeziile de dragoste Ghèrea arată că în iele domnește cu totul alt spirit de cit în cele sociale și filosofice; acestea din urmă sînt influențate de pesimism, cele dîntăiū afară de cîteva excepții, sînt lipsite de această boală. Chiar pesimismul lui nu-i consequent, ie un pesimism *sui generis*, iel nu brutalizază viața și natura ca adevărații pesimiști.

Criticul ne și explică pentru ce ie ast feliū. Iubirea fizică ie un sentiment puternic firesc, iea stă în legătură cu organizația noastră fiziologică, și psihologică, iea urmează mai mult din fondul

prim,—Iear natura intimă a lui Eminescu fiind naturalistă și idealistă, idealiste vor fi și manifestările îei. Idealul social înse și ideile filosofice atîrnă mai ales de la educație, de mediul social încunjurătorii. Pentru a-și face și mai deslușită părerea, Gherea face o ipoteză că Eminescu ar fi fost născut în altă vreme, contemporan cu C. A. Rosetti, și ne arată că poeziile sociale ar fi fost cu totul alt-feliu. Apoi la urma urmei însu-și poetul în sinceritatea sa ne spune pricina, de pildă în satira a dona, și ca încheere iese că „sfărmarea iluziilor, corupția socială neuzită, mijlocul social păcătos“ sînt cauzele pesimismului lui Eminescu.

Analizînd sonetul cîtră Veneția, „Singurătatea“, „Melancolia“, Gherea dovedește cît de înzestrat a fost poetul de la natură cu darul de-a ne fărncă, de-a putea prin cite-vă cuvinte să ne sugereze tablouri felurite și simțirile cele mai adînci. Ieată cum încheie Gherea analiza celei din urmă a „Melancoliei“. „Inemabate încet, ca și cariul într'un secriu, interesele proprii vieți fi ajung așa de depărtate, parcă iew ar curge *revestită de o străină gură*. Ce efect mare și admirabil face această întrebare: „Cine-i acela ce-mi spune povestea pe de rost?“ Și cînd credem că poetului nu i-a mai ramas nemica de zis, iel cu trei cuvinte neașteptate dă un caracter definitiv tabloului întreg al melancoliei: „Parc'am am murit de mult!“ Așa iew de puternic exprimată melancolia în cît cel mai optimist om n'ar putea să remte nepăsătorii.

În poeziile despre iubire criticul arată genialitatea lui Eminescu; citind și criticînd o mulțime de bucăți, iel arată cum iubirea poetului iewte cu totul plastică, găsim la dînsul descrieri minunate ale simțirilor ce însoțesc astă pasiune omenească, fără ca iele să degeneze în pornografii. Poeziile „Despărțirea“, „Luceafărul“, „Călin“, le analizază magistral. În privința părutei neconsecvențe din „Despărțire“ și în privința înțelesului celei din urmă strofe din „Luceafărul“ Gherea discută cu d-nii Maiorescu și Vlăhuța, cari-i dau alt înțeles. Totu-și Gherea nu ascunde că

Eminescu dus de simțul său naturalist-idealst nu străbate în adncimile sufletului omenesc și în exprimarea artistică a iubirei nu se coboară mai adnc de primul strat.

În privința idealului despre femeie poetul iese slab de tot, iată ce zice Gherea: „Sărutări, îmbrătoșări sub flori de teiu, un loc singuratic, mîngîerile iubirei, iată tot idealul poetului în această privință. Noi nu pricepem austeritatea sectantă, știm că dragostea, mîngîerile iubirei, sînt din cele mai puternice simțiri omenești; dar fiind că vorbim de dragoste, ca de un sentiment omenesc, trebuie ca dînsa să cuprindă elemente curat omenești, cari o deosebesc de un sentiment analog ce-l întîlnim la o turturea sau la o altă pasere: cari sînt dară acele sentimente ideale înalte, sentimente morale omenești, ce întroduce poetul în iubire? Sărutări, îmbrătoșări, în împrejurările cele mai poetice și mai artistice, iată tot idealul lui Eminescu! Și aice se concentrează viața întreagă! Lucrul iese nefiresc. Ie nefiresc pentru că exprimările iubirei nu pot dura de cît puțină vreme din viața omului și al dori să dureze toată viața ie o copilărie. Un om, care ar pune atari cereri vieței, ar fi zdrobit. Pe de altă parte în ce se prefăce femeia, ce rol are iesa în asemenea concepție despre iubire? O păpușă frumoasă ca un inger, cu părul lung bălaiu, care nu știe de cît să sarute și să îmbrătoșeze, să se primble pe lac la lumina lunei ori să alerge în pădure ca un copil, într'un cuvînt o păpușă frumoasă ca formă, menită să ațîțe nervii poetului; iată adevăratul caracter al acestei zeități ce ni se arată în creațiunile lui Eminescu. Dar fiind că ingerul-păpușă, tocmai din pricina însușirei sale de păpușă, ie menită a schimbă pe cei cu cari aleargă prin pădure „ca un copil“; pe de altă parte o viață îndelungată numai în sărutări și îmbrătoșări, fiind peste putință, poetul suferă de astă închipuire nerealizabilă și simte nelămurit cît de nefirești sînt cererile sale, cît de fantastice“ Pe scurt poetul ne spune de sărutări, îmbrătoșări, primblări singuratic, flori: o iubire vecinică și pururea nouă, vecinic fierbinte; o femeie cu ris de copil, cu fața senină, care să-l încînte, să-l mîn-

gîie și atîta tot! Iubirea lui n'are altă deosebire de Iubirile tuturor, de cît că îe mai poietică. In satira a IV-a poietul crede a face mare cinste femeilor spunînd că admiră pe iubita sa „ca pe-o marmură de Paros sau o pînză de Corregio“. Ieată cum judecă Gherea această admirare: „Forme frumoase atîta tot. „Je ne veux que ta chair“ pare a zice „roiul de pierde vară“, rescinđu-și musteața; „je n'aime que ta forme“ pare a respunde poietul nostru împreună cu Chevė“... „Poietul nicî nu simte ce sîngeroasă ocară pentru femeie se află în aceste cuvinte“.

Aice criticul arată cum nicî prin gînd nu i-a trecut poietului un ideal mai înalt despre femeie: femeia ca om, ca tovarășă și cetățeană, egală bărbatului, înțelegînd problemele grele ale vieții, zbuciumată de un ideal social mai înalt, toate acestea nu le-a dorit marele nostru poiet.

Aice vedem ieară-și cum poietul, fie iel și genial, îe supus furiurii mediului social: idealul lui Eminescu îe idealul mai tuturor bărbaților. Idealul despre care ne vorbește Gherea de abieă a început a veni la orizont; ieară pînă la poieți de geniu cari să-l cînte, mai ieste încă.

De la un timp niște critici nepricepuți au început a asemăna pe Eminescu cu Lenau și chiar l'au numit Lenau al României. Socotim că după ce vor ceti ce-a spus Gherea despre această chestie pag. 184—187 se vor convinge că deosebire mai mare de cît între acești doi poieți nicî nu se poate închipui: Caracterul prim al lui Eminescu îe naturalismul așă cum s'a manifestat în Grecia veche, al lui Lenau îe un romantism creștinesc, mistic și fanatic, Eminescu iubește natura, Lenau o urește. Singura asemănare îe doar că ambii au murit în casa de nebuni.

Poieziile lui Eminescu vor trăi, căci au și formă și fond și oglesc cu credința vieța socială din veacul nostru *).

*) Cîte-vă cuvinte încă. Gherea zice într'un loc că numai știința ar putea hotări dacă boala nervoasă a poietului a avut furiurire asupra scrierilor lui. Mai știm că mulți din prietenii lui Eminescu sînt de părere că nenorocitu: nicî nu ieră nebun, ciud l'au închis acuma 'n urmă la

* * *

Gherea analizând pe Vlăduț ne arată mai întâiu că la acest poiet nu se găsește nici o notă veselă, totul ie jale și amar și acest caracter se dă pe față atît prin poezii cît și prin nuvele; la Eminescu nota veselă nu lipsește.

Cauza acestei dureri sînt mizeriile vieții. Una din aceste mizerii ie descrisă în poezia „Liniștea“ și în nuvela „Din durerile lumii“. În amîndouă se arată poziția umilită a artei și a artistului în societatea burgheză și mai ales umilită ie această poziție, dacă artistul ie serac. În societatea burgheză cei ce cumpără tablourile, le cumpără pantru a-și afișa bogăția, nu din iubire și entuziasm pentru artă; tot ast-feliu poietul ie primit în casele bogaților ca un feliu de lăutariu, cu care-și mobilează saloanele. În aceste saloane i se va întinde mîna c'o îngrijită bunătate, acolo domniil il vor cercetă cam ce sumă să cîștige cu a lui versuri un poiet. După masă va trebui să plătească poietul celînd ce-vă. Si în timp ce iel va ceti, va auzi cum vorbesc cucoanele de copii, de slugi, de rochii și chiar poate va auzi și „Uf, ce anost! cine-i ăsta? De, închipuie-ți săracul!... de povești

casa de nebuni. De asemenea se știe că Eminescu a murit lovit în cap de o piatră. Dar, ori cum ar fi, mi se pare că, putem vedea chiar în opera lui dovadă de dezarmonie. Gherea a aretat la Eminescu două tendinți: fondul prim cu tendință sănătoasă, optimistă, naturalistă și fondul cîștigat prin înriurirea mediului (pesimismul mai mult sau mai puțin filosofic). Aste două suflete nu s'au contopit nici o dată și nici n'a biruit unul pe celălalt. De aice lipsă de logică și de consequență în cugetare și simțiri. Mai feste și altă înriurire. Eminescu ieră convins de neexistența lumii externe. La această, filosofie face aluzie cînd spune:

„Că vis al morfi-eterne e viața lumîntregi“ („Impărat și proletariu“).
ori

„Căci e vis al nefinței universul cel chimeric“ (Sat. I).

precum și multe alte locuri din volumul de poezii. În nuvela „Seramanul Dionisie“ această teorie ie admirabil plasticizată.

Întrebăm acuma: oare contopitu-s'au, organizatu-s'au într'un mod sistematic aceste trei elemente? Firește că nu. Atunci această dezorganizare fundamentală și cu mulțime de alte contraziceri pe cari în parte le-au aretat și Gherea nu ar denotă o inteligență dezechilibrată în luptă cu sentimente cu totul protivnice convingerilor teoretice?

Supun această observație criticului.

ne arde nouă?!“ Cum să nu strige decî poietul, lovit în inemă de atîta lipsă de înțelegere și de simțire, în versuri geniale :

„A, nu-ți tăvăli talentul prin saloanele bogate

Unde capul nu gîndește, unde inema nu bate!“.

Ceea ce poietul simte și zugrăvește în „Liniștea“. Gherea ne-o arată ca o urmare firească a societăței de astă-zî.

Pesimismul lui Vlăhuța n'are formulare filosofică, în această privință îl întrece Eminescu. Apoi lui Vlăhuța i se potrivește și mai puțin acest nume și mai la locul său iese titlul de decepționist. Fondul prim nu iese pesimist nici la Vlăhuța. Dovadă sentimentul lui de groază și de ură în fața morței. La Eminescu găsim moartea glorificată, lăudată; pe Leopardi ni-l arată Gherea zicînd :

„Singur voi așteptă senin

Acea zi cînd să-mi plec fața adormită

Pe sinul tău de fecioară“

Iear pe Vlăhuța ni-l arată spunînd :

„Pînă și durerea-i de-odinioară,

Plină de farmec o vede-acum“. („Cugetări“).

Simțirile poietului în fața morței se dau pe față mai bine în poezia „Din prag“ analizată cu atîta pătrundere de Gherea.

Intr'un loc vine versul :

„Nu de moarte mă cutremur,—ci de vecinicia ței...“

Deci se aduce contra sinuciderei vecinicia morței, acel celebru *nici o dată*. Gherea, analizîndu-l, se declară mulțumit dacă am ști că peste un timp ori cît de lung am mai veni din nou la viață... Știm că știința nu iese departe de a ne făgădui asemenea revenire, dar nu știm de s'ar mulțami și poietul cu atîta. În potriva lui „nici-o dată“ aduce poietul un șir de argumente și pleacă din nou cumpăna spre moarte; dar atunci se sfîrșesc argumentele, intră în luptă puterile oarbe cari s'au încuibat de milioane de ani în noi și acestea pleacă din nou cumpăna spre viață și toată discuția se încheie prin :

„Ieu o lacrimă de-aicea nu mi-ași da-o pentru toată

Nesfîrșita fericire din viața de apoi“.

și prin

„Înaintea morței mele,—moartea dragosteî de vieață“.

Gherea analizează ideile religioase la poezet și pe cînd la Eminescu găsim sisteme filosofice, aice ne aflăm în față cu religia creștină, dar o religie creștină sui-generis, amestecată cu revoltă, pe drumul ateismului, și tot o dată făcînd din D-zeul creștinesc și un D-zeu al iubirei secsuale. În „Dormi în pace“ se arată ideile religioase în luptă cu îndoiala; în altele se arată chestia cu iubirea.

Taine a cercat a explica pentru ce noi, oamenii civilizați, am pierdut puterea de a exprima natura și omul cu atîta plasticitate ca Grecii vechi și a găsit că pricina ie că cugetarea noastră a mers din abstracție în abstracție, din generalizare în generalizare, sau mai pe scurt pentru că astăzi cugetăm prea mult și vedem, auzim, simțim direct prea puțin, mai pe scurt oamenii necivilizați cugetă prin imagini, iar noi mai mult sau mai puțin prin semne. Gherea susține mai întăi că se pot împacă amîndouă feliturile de cugetare și apoi arată că arta tot nu va pieri în viitoriu din această pricină. Iel crede că arta viitoare ne va sugera și idei și forme frumoase; astăzi înse ieste iuse o tendință de a părăsi formele și de-a lucra asupra-ne prin sugerare de idei și sentimente. Deci arta cu toate generalizările și abstracțiile noastre va înflori, se va îmbogăți, hrănindu-se și din multa simțibilitate datorită unei culturî mai superioare. Artă ca așitătoare de emoțiuni nu va pieri, chiar dacă se vor schimbă mijloacele de-a le deștepta.

Gherea clasifică pe Vlăhuță între artiștii psihologi: pe Vlăhuță nu-l interesază natura, rar unde-î afli vre-o descriere, pe dînsul îl interesază sufletul omenesc, al său și al altora. Aice ie o deosebire foarte mare între Eminescu și Vlăhuță: cel di'ntăi iubește și descrie natura, cu dînsul parcă sîntem vecinic în păduri, în codri, în cîmpii cu izvoare, așă de viu le descrie în cît ne par aievea; la Vlăhuță înse puțin vedem natura, numai în două trei poezii. Dar în schimb cît de minunat pătrunde iel tainele su-

fletești, cât de bine și de adânc înțelege și descrie patimele ome-
nești. Unul din meritele talentului lui Vlăhuță iese că poate
ceți în inemile altora tot așa de bine ca și într'a sa.

Iată de pildă poezia „La icoană“ pe care o analizază
Gherea. Cât de bine ie analizată iubirea mamei pentru copil!
Ie de mierare prin ce simpatie adâncă a putut iel pătrunde această
simțire. Sînt părți cari m'ași fi așteptat să le fi putut spune nu-
mai o mamă, precum :

„Căci tu știți ce farmec dulce-î să-ți lipești pruncul de piept“.
ori

„Pân ce l'oiu vedeă din somnu-î ochii mari blînd deschi-
zîndu-și
Zîmbitoriū cătînd spre mine, și mînușile tinzîndu-și!!“

sau

„ dă-î vieață

Să-mi cupriudă iear grumazul cu micușele lui brață“.

Și așa mai departe, căci ar trebui să o citez toată.

De mult mă chinuțe pe mine jalea cum ast-feliū de simțiri
n'au fost descrise și plasticizate de-o femeie-poetă!

Pe urmă analizază iubirea și face comparație în această pri-
vință între Eminescu și Vlăhuță. Deși amîndoi pun mare preț
pe această simțire, dar Eminescu se oprește în general la stratul
întăiū, la formele plastice, Vlăhuță înse disecă prin analiza sa a-
cest sentiment, și cercetînd formele anormale ale iei, de pildă
iubirea încătușată de convențiile religioase sau sociale, de pildă
femea tînără dată în brațele unui moșneag; și din aceste analize
ajunge de ne lămurește adevăratul caracter al acestei patimi mi-
stuitoare, foarte deosebită de iubirea zugrăvită de Eminescu în
„Lucaefărul“ și aiurea. La Eminescu numai une-orî surprindem
accentele unei iubiri mai viforoase, cum ie în „Despărțirea“. Iată
ce zicea Gherea la pag. 250: „Pe iel îl interesează, îl pasionează
simțimîntul iubirei în sine și de aceea și analiza psihică a iubi-
rei, ca simțimînt, ie mai adîncă la Vlăhuță de cît la Eminescu.
Vlăhuță nu se oprește la stratul întăiū al simțimentului, unde iubi-

rea se manifestează ideal și frumos, ci adîncește tot mai tare, pînă la drojdiile simțimentului și nu se dă înapoi, cînd acolo, în adîncime, iubirea adevărată îmbracă niște forme brutale și animale; încuibate prin atavism în adîncimea sistemului nostru nervos, în adîncimea spiritului nostru. Simțimentul iubirei, așa cum ie exprimat de Vlăhuță, ie mai puțin frumos de cît la Eminescu, dar ie mai adînc și mai adevărat omenesc“.

În privința descrierii simțimentelor ce însoțesc primele dorinți și prima întîlnire Gherea citează „Ce dor“ și ne spune că analiza sufletescă a iubirei la Vlăhuță ie cea mai adîncă și mai pătrunzătoare din cîte s'au făcut în literatura romînă. La Eminescu găsim cîte-vă analize de acestea, dar la dînsul ieră vorba de iubirea poetului și nu de iubiri străine. Analiza poeziei „Iertare“ ie atît de frumoasă în cît lăsăm pe cetitori să o cetească în volum. Acolo ie vorba de o femeie tînără osîndită a mulțami pasiunea unui bătrîn destul de bogat pentru a-și cumpără asemenea frumusețe și tinereță; ie vorba de o femeie încatușată cu un bătrîn și care femeie a căzut și va cădea. Noi ne unim cu părerea lui Gherea că poetul mai bine iear fi zis: „Poți să cazî, pentru că o cădere mai înjosoare și mai degradătoare de cît cea în care ai căzut mai nu ie cu putință“, în loc de a-i zice:

„Poți să cazî fără muștrare... ale tale dulci păcate

Negreșit că și de oameni și de sfinți îți sînt iertate“.

Criticul constată și la Vlăhuță lipsa de ideal mai înalt despre femei și constată numai o aluzie la dînsul în poezia mai nouă „In fericire“.

În privința limbei și a formei la Vlăhuță criticul constată că sînt bune, deși în unele din poezii prea multa îngrijire de formă a șters, a slăbit partea emoțională.

Ca încheiere ie o bucată admirabilă din scriitoriul norvegian Bjornson, bucată admirabilă și admirabil adusă aici pentru ca plasticiză sfatul ce dă poezilor: că trebuie să fie pătrunși adînc de subiectele ce vrea să le trateze și înzestrați cu idealele cele mai înalte ale veacului, dacă vor să fie și profetii contemporanilor.

Poetul vorbind de opera sa trebuie să poată zice ca Hristos: „Luați... aceasta iese carne din carnea mea și sînge din sîngele mieu“ *).

* * *

Criticul ne arată mai întăiū cauzele cari au dat materie pentru comediile lui Caragiali. Iel amintește cum revoluția cea mare a dat puterea în mîna burghezimei, dar a unei burghezimii culte și conștientă de drepturile sale și care le căpătase în urma unei lupte care durase mai multe veacuri. Acolo instituțiile liberalo-burgheze au adus roade normale—bune și rele. Dar la noi unde o pleiadă de tineri, cari-și făcuseră educația la Paris sau aiurea sub influința Parisului, insuflăți de idei nobile pentru țară, au început lupta pentru a schimba organizația veche, pentru desființarea despotismului în care zăcea poporul muncitorii, negustorii și breslașii. Peste un timp au reușit și țara românească s'a văvut înzestrată cu toate libertățile de cari se bucură burghezimea apusavă. Dar acumă începem altă chestie. Urmările rele din țerile apusene nu prea puteau da materie de satiră,—între clasa nobililor și între burghezime cursese ocean de sînge, ieră ură, sarcasm,

*) Nu știm cum se face, dar Gherea a cercetat prea în treacăț poezieia „Din trecut“, despre care vorbește la pag. 251. Gherea zice: „Cum am zis, de cadrul exterior al iubirei se îngrijește așa de puțin în cît zice“

„Acum cînd nu ne mai iubim
Vin'o cu mine în ținterim

Ce de-a mai cruci stau pe cărare:
Aicia-î prima sărutare“.

De sigur nu se putea găsi un loc mai puțin potrivit pentru prima sărutare“.

Nu-î vorba de un ținterim adevărat în care se îngropă oameni morți și poetul ne arată alt-feliū de morți îngropați în trecutul său și al iubitei sale. Acei morți sînt „visuri înghețate“, și-s multe. Aici stă îngropată „prima sărutare“, mai încolō „dorul celor loī copii de-a merge-alături pe cărarea vieței lor“, mai departe ie un normînt în care zace îngropat mai adinc „primul nostru jurămînt“, alături zace în adincă pace „suspînul nostru cel di'ntăiū și cel din urmă aciō“ și „lacrima din ochii tăi“. Ieată de ce ținterim ie vorba!

Dacă Gherea ar fi făcut analiza poezieiei „Din trecut“ și nu numă o citație în treacăț din iea, firește că ne dădea cîte-vă pagine ad-mînbile ca la analiza celorlalte.

„Eroi comedii lor lui Carageali sînt creațiuni ale lui Caragiali, deci sînt oameni nou născuți, cari au individualitatea lor proprie, caracterul lor propriu. Fiind creațiuni vii, veți întîlni o sumedenie de oameni, cari samănă cu Ței, nici o dată înse identici. Cu cît tipul creat de artist va fi mai reușit, mai cu viață, cu cît mai mult va fi o adevărată creațiune de artă, cu atîta această creațiune va fi mai individuală, cu atîta va putea fi mai puțin vorbă de identitatea cu alt tip din viața reală. O fotografiare, o copiere a unui ins din viața reală nu va fi o creațiune vie, ci ca o fotografie, ca o copie, va fi o lucrare moartă. Dacă tipurile din comediiile lui Caragiali sînt vii, și vii sînt tipurile din comediiile lui, atunci ceea ce trebuie să cerem Țe ca frazele ce supun aceste tipuri să fie caracteristice, să fie logice, nu numai să se pronunțe, ci să arete tocmai caracterul lui. În acest senz a avut mare dreptete marele scriitoriu rus Dostoievski, cînd a zis că o creațiune adevărat artistică Țe mai adevărată de cît viața reală. În adevăr pe cînd în realitate oamenii vorbesc și fac multe lucruri cari nu sînt de loc caracteristice ori cari sînt indiferente caracterului lor, în artă fie-care acțiune, fie-care frază, trebuie să fie și Țeste caracteristică pentru eroul producțiunii artistice. Și în acest senz figurat putem zice și noi că tipurile comediiilor lui Caragiali sînt mai adevărate de cît cele din viața reală. Fie-care frază, fie-care acțiune, ne zugrăvește caracterul omului. Fie-care frază Țe caracteristică pentru acel care o pronunță, caracteristice chȚiar acele cari par a fi exagerații satirice“. Pe scurt am putea zice artistul nu Țe un fotograf, ci părintele creațiunilor sale; după cum nu puteți cere de la acesta să dea societăȚei un copil după un anumit tipariu, așă nu se poate cere artistului să ne dea persoane după calup. De la adevăratul artist se cere să ne dea tipuri vii, tipuri în armonie cu mediul din cari fac parte, nu tipuri căzute din lună ori din stele, nu figurȚ de ipsos și să pretindă încă a fi vii. Intre creațiunile artistului și ceialalți inși vor fi caracterele comune ce le găsim între un om și ceialalți, liber artistul de a le da acele deosebiri ce se găsesc între un ins oare-care și

dar zeflema și luare peste picior cam greu. La noi înse pe lângă urmări bune, au fost urmări rele, dar au fost și caraghioaze: tipurile domnitoare din comediile lui Caragiali își așteptau numai omul care să le suie pe scenă. Cum că aceste tipuri pe lângă că-s caraghioaze, sînt adesea și sinistre a aretat admirabil Gherea în analiza sa.

Criticul ne arată cît de rari sînt geniile satirice și cît de însemnate. Incepînd din antichitate și pînă acuma de-abiea putem numi cîțî-vă.

„Conu Leonida față cu reacțiunea“ arată tot talentul lui Carageali în germene. Gherea atrage luarea a minte asupra chipului cum plasticizază autoriul toate gesturile, toate intonațiile persoanelor sale și explică pentru ce operele lui Caragiali sînt așa de mișcătoare la cetit și așa de ușoare de jucat.

În „Noaptea Furtunoasă“ criticul ne arată cu cîtă măiestrie îl descrie treimea: Spiridon—Chiriac—Dumitrachi, treime luată din mahală, de unde iese burtă-verzimea îmbogățită, cum îl și d-l Dumitrachi zis și Titircă inemă rea. Criticul cu agerimea-i cunoscută ne arată legătura naturală în această treime. Acest Dumitrachi, cu toată prostia lui, dar simte că sfînta constituție îl este pentru dînsul, că naștea este iel, adică burtă-verzimea, că Rică Ventureanu pentru iel serie la „Vocea patriotului național“. Criticul deslușește acestea pas cu pas, așa că ne aduce în minte lumină desăvîrșită. Celelalte tipuri: coana Veta îl este tipul burghezei, trăiește fără nici o grijă și de aceea trebuie să-î vie gîrgăni în cap și să se apuce de intrigî amoroase, dar pentru siguranță, cu băiatul din dugheană, care consimte la onoarea de familist a lui Dumitrachi, punîndu-î coarne cu cucoana Veta; se iubește și se ceartă cu Chiriac, iar cuconul Dumitrachi face politică înaltă cu epistatul și pleacă să facă inspecție, căci îl este om mare în garda națională și lasă pe Chiriac să-î străjuească nevasta. Respect pentru femeie, n'avem ce zice! Zița, sora Vetei, îl este tipul domnișoarelor

de la mahală; altă grijă n'are de cât să se îmbrace, să găngurească franțuzește schimosit, să facă la toți cu ochiul. Rică Ventureanu îl ieară-și un tip foarte real, după cum ne arată criticul. În general părerea lui Gherea este că „Noaptea Furtunoasă“ este o bucată de talent, îi lipsește înse analiza psihologică. Totu-și este scena certă și împăcării între Veta și Chiriac, despre care criticul ne spune: „Toată această scenă este admirabilă, fie-care frază arată o stare sufletească vie și adevărată.“

„După fie-care frază, când pricepi și simți că este tocmai aceea care trebuie să o spuie Veta ori Chiriac, rămii uimit: de unde știe Caragiali că tocmai această frază este cea care trebuie de spus; o uimire care de altmintrelea se repetă totdeauna când cețesti scrieri de mare talent“ și mai jos: „Aceasta este o dovadă vie cum Caragiali poate să vadă în adâncul inemei omenești“.

Criticul arată că din toate patru pîesele bucata cea mai desăvîrșită este „O scrisoare pierdută“. În această bucată este zugrăvite toate anomaliiile clasei care guvernează și are pretenția de-a fi clasa inteligentă; sub un regim constituțional după nume, ni se arată cum un prefect poate să-și bată joc de zisele instituții liberalo-burgheze, ne arată cum intrigile amoroase chiar au atîta rol în alegeri și politică; vedem la poliție bătăi, la poștă violări de serisori, la telegraf depeșile oprite din poronca prefectului, călcări de domiciliu ca în țara cea mai absolută. Și mai frumos prefectul, observează criticul, face toate acestea cu atîta seninătate ca și cum nici n'ar putea și n'ar trebui să fie alt-feliu. Iear oamenii ca Farfuridi, Cațavencu & plastografi, incuți, fără merit și fără rușine sînt politiciii zilei. Toate acestea noi le schițăm din fuga condeiu-lui, pe cînd Gherea le-a aretat, analizat și rîspicat fie-care la locul lor. Criticul mai arată că satira are drept chiar de-a exagera, dar adaoge: Caragiali n'a exagerat, a aretat unele anomalii ale societății românești, fără să urmeze din scrierile lui că toată societatea este așa. Unii zic: Prea a exagerat Caragiali! Unde întilnești d-ta un Tipătescu, un Farfuridi &? Aice vom cită o pagină minunată a lui Gherea (371):

ceialalți oameni. Dacă societatea are anomalii, are monștri, liber iese artistul a crea și iese anomalii, monștri, atît numai ca nu cumva, cînd va cercă să ne dea un geniu, să ne dea un monstru, sau în loc de un om superior ne va da un om de rînd, cum a pățit d-l Duiliu Zamfirescu cu pesimistul de la Soleni.

Criticul arată că și aici iese puțină analiză psihologică, deși tipul lui Tipătescu și al Zoiei sînt destul de adîncite și deci din acestea se vede talentul cel mare al autoriului de a pătrunde inima omenească. Apoi de asemenea sînt făcute de mîna de maestru scena a IX-a din actul al II-lea între Cațavencu și Tipătescu, precum și scena I-a din actul al II-lea între Brînzovenescu, Farfuridi și Trahanachi.

Îe foarte greu a areta tot adîncul criticilor lui Gherea, căci scrie atît de concis și nu spune nimic de prisos în cît ar trebui orî să reproducă spusele lui, orî să-l comentezi și să scrii mai mult de cît a scris iese asupra unei chestii; dar facem ce putem. Totu-și nu mă pot opri de a cita încă o bucată (pag. 385).

„Chiar satira politico-sociala iese așa de adîncă și înțepătoare pentru că își găsește exprimarea în viață și în oamenii vii. Și vii sînt oamenii din „Noaptea furtunoasă“ și „Scrisoarea pierdută“; atît de vii, în cît parcă vor să plece din comediile scrise, să plece în lume, să plece pe stradele orașului de munte, unde se petrece acțiunea „Scrisorei pierdute“. Farfuridi, pentru că are n'are procese, să meargă la 11 trecute la tribunal fix. Cațavencu să plîngă la întruniri cu lacrimi patriotice că n'avem și noi falși naționali romîni, după cum are fie-care stat civilizată. Trahanachi să prezideze o sumedenie de comitete, să facă mare politică și adînci observații, ca următoarea: „Intr'o societate fără moral și fără prințip... trebuie să ai și puținică diplomație“, orî să se extazieze înaintea scrisorei băiatului său: „Tînăr, tînăr, dar copt, serios băiat“ și care scrie: „Tătișo, unde nu iese moral iese corupție, și o societate fără prințipuri, va să zică, că nu le are!“ Zoie să petreacă și să mînce averea bătrînului său bărbat cu „cucoselul“ său Tipătescu; iese Pristandă să mință, să înșele, să se înjosască, să lingușască

să bată pe cei mici, să fie bătut de cei mari, și toate acestea pentru că de ... are omul „nouă copii, unsprezece suflete ...“

Maî departe criticul zice că va areta neajunsurile creațiunei lui Caragiali. Nu-î va cătă greșeli cu lumînarea, îel ne-a dat lucrări vii, dar se simte că risul lui n'a fost urmat de jale adîncă și ne dă exemplul cu Pușkin care ascultînd „Sufletele moarte“ ale lui Gogolî, ridea la început, dar cu cît îi cetea maî mult cu atîta o mahnire îi acoperea fața și la urmă oftînd zise: „Ah, ce tristă îe Rusia noastră!“ Satira lui Caragiali ne face să ridem, dar și să oftăm. Nu tot ast-feliu P'au impresionat lucrurile pe autoriu: îel ne avînd un ideal social maî înnalt, fiind indiferent î n politică. Criticul ne spune că mult maî puternică ar fi fost creațiunea, dacă autoriul ar fi avut un ideal; aice ne spune de Voltaire care datorește spiritul său mușcătoriu tocmaî vederilor sale mult maî înnalte de cît ale semenilor săi.

În „D'ale Carnavalului“ numaî Crăcănel și Catindatul sînt tipuri vii, celealalte sînt pline de exagerații și uelogice. Orî-cum, îe de preferit atîtor melodrame și farse franceze cari se dau pe teatrul nostru. „D'ale carnavalului“ îe, de alt-feliu, o farsă.

* * *

În volumul lui Gherea maî îeste criticată „Sanda“, nuvela d-lui Brociner. Aice criticul arată la ce absurdități se poate ajunge cînd cine-va vrea să scrie și orî n'are talent orî nu cunoaște de loc pătura despre care vrea să scrie. Articolul îe plin de spirit mușcătoriu.

Altă critică îeste despre romanul „În fața vietei“ al d-lui Duiliu Zamfirescu. Aice criticul face minunat de bine deosebirea între pesimiștii sinceri și pesimiștii papagalî, arată cum pare că astă școală îe la modă, și cum tot felul de indivizi voiesc să-și dea aîer de pesimiști cuprinși de durerile lumei, făcînd cele maî mari ticăloșii și neghîobii. Bine zice criticul: „Cînd cuvîntul pesimism nu se strecurase încă pe aice, atunei un tînăr care-și petrecea nopțile î n crîșme bînd, se numea bețiv; un desfrînat care mergea la case de prostituție, se numea ștregariu, craiu, om stri-

cat; unuia care înşelă orî nenoroceă o fată îi ziceau ticălos; — a-cuma — nu. Astă-zî tînărul venind de la crîşmă, cafe chantant, orî de la casa de prostituţie se uită la cartea lui Schopenhauer pe care o are pe masă şi repetă: „O! tu mare între cei mari!“ şi se chîamă pesimist.

Criticul arată cum autorul avînd ca material vîeaţa unui pesimist papagal de cea mai rea specie, un om corupt, fără nici un ideal, şi îşi închipuie că are a face cu un pesimist sincer şi mereu ni-l tot laudă, că-î natură superioară, înaltă, & şi faptele scîrboase ale eroului nu-î deschid ochii. Din critică vor scoate cetitorii mare folos pentru literatură.

* * *

Încă un cuvînt şi voiî isprăvi. Unii zic că prea sînt lungi criticile lui Gherea: la o poîezie de cîte-va rînduri face critică de zece pagini! Intimpinarea îe cu totul nedreaptă, să luăm un exemplu: Fulgerul ţine o clipă, dar pentru a-l înţelege ne-ar trebui un volum cel puţin:— cu atîta mai mult ne trebuie pentru a înţelege manifestările artistice. O operă de artă poate trezi în noi atîtea şi atîtea ideî, o lume întregă de simţiri şi decî nu îe de mîerare ca studiul şi explicarea unei bucăţi literare să fie lungi. Mie nu mi s'au părut scrierile lui Gherea prea pe larg.

SOFIEA NĂDEJDE.

PSIHOLOGIEA LITERARA

și

DI Ed. Gruber

Incercare de psihologie aplicată.

(sfrșit)

Noi vom părăsi acum acest tărâm și vom areta micimea a-
celei concepții prin studiul faptelor.

a) nu va fi nici o deosebire între stilul unei discuții algebrice
și alta asupra originii vulcanilor : ambele tot științifice ? Nu va fi
nici o deosebire între o bucată de teologie dogmatică despre tre-
ime și o disecție științifică a treimeii și o explicare psihologică a
invenției Iei ? Și totu-și par'că tot știință avem : dar una va po-
ronci faptele, alta va analiza, a treia va explica ; dl Gruber nu
vede nici o deosebire.

b) sînt o sumă de bucăți literare în cari imaginile senzori-
ale sau joacă un rol minim sau nu au nici un loc, de ex. :

„De cînd m'a simțit mulțimea
Prius în dragoste cu tine,
Zi și noapte ne vorbește
Cînd de reu și cînd de bine.

Sînge reu de ce ne-am face
Și pe cine să te mîni ?

Ieste o veche zicătoare :
Vîntul bate, latră cîniî!

Noî să-î dăm pe toîi uitărei,
Cine-a vrea, ce-a vrea să spuie:
Valul lumeî, valul mării
Te coboară și te suie.

Și cu toate acestea, în care bucată a putut vedea dl Gruber mai bine dovedită zicerea „le style c'est l'homme même“? În care bucată se vede mai bine această parte a caracterului d-lui Cuza, de-a-și bate jor de lume, simțindu-se de-asupra ieî, acest despreț suveran de rășuștele mititele cari-l încunjoară? Dar întrebăm pe dl Gruber, ce imagini senzaționale. În care bucată se vede mai bine nepăsarea unui asemenea om cînd ie îmmrejit și îmbătut de farmecele unei femeî? Un altul s'ar fi indignat pe lume, altul s'ar fi mähnit, d-l Cuza desprețuște! *cari să explice înriurirea poeziei?* Și'n ce stă stilul bucătei? În auditivul „vîntul bate latră cîniî? în legänarea ultimelor 2 versuri?

Cităm încă o bucăție, publicată de acela-și înse anonim în Bomba și pe care de la dl Gruber o știm că-î a d-lui Cuza:

„Un bou venit de la Paris
Istorisea mereu
Că Franța ie un paradis,
Modernul Eliseu:

— „Parisul ie un alambic,
„Cuvînt transformator,
„Il vizitezî și viî cu șic
„Parfait, parole d'honneur!“

— „Dar ieu nu văd, zice-un juncau,
„Nemic la tine nou:
„Papă te-a dus vișel mai an
„Ș'acuma te văd bou!

— „Mon cher, iești prea naiv, parole!
„Iești cornorat nerod:
„Am fost vișel, a-zî joc un rol:
Sînt boeuf, mais à la mode“

Ș'apoî trîntindu-și stecla'n ochi
 Splendid se arată,
 Șoptind cu'n aîer de deochi:
 „Voilà le résultat !

Ași dori mult, dar foarte mult, să văd ce știl îe în această bucată, pe care a nume o cităm crezînd că-î păcat să se uîte, mai cu samă cînd prea sînt mulți primblătorii prin străinătate, cari, duși vițeî, se'ntoarnă boî.

Cităm o bucățică din Eminescu:

„Pe lîngă plepiî fără soț
 Adesea am trecut;
 Mă cunoșteau vecinii toîi,
 Tu nu m'aî cunoscut.

La geamul tău ce străluceă
 Priviî atît de des:
 O lume'ntreagă'nțelegeă,
 Tu nu m'aî înțeles!“

Nu iese în aceste două strofe încheagată poîema suferinței unei vițeî întregi? Și ce imagini? Ce cuvinte abstracte?

Cităm o bucată din C. Mille:

„Pentru mine nu-î nemica. N'ași întinde mîna rece.
 La bogatul pliu de fumuri nici la biîetul muncitorii:
 Ca și mine îel îngheață lîngă recele cuptorii,
 Cu femeîea, cu copiii fără hrană... Oh, așa trece
 Pragul vițeîi făr' ca cinstea s'o'nglodez atît de jos,
 Dar iești tată, pleacă fruntea decî, moșnege zdrențaros.

Una din d-l Th. M. Stoenescu:

„Voî, ce măturați pe uliți, ca s'aveți ce bea pe mîne,
 Voî, ce'n circiume murdare trageți al beției danț,
 Voî, ce nu aveți rușine nici cît poate-avea un cîne
 Și ca bestiile'n urmă adormiți în cîte-un șant,—
 Nu vedeți că'n drumul vostru o femeie despletită
 Ar vroi să-și vîndă carnea chiar la bestii ca și voi?..
 Buza voastră îe murdară, pînea voastră 'nnoroită,
 Inse pînea îe tot pîne, chiar luată din noroi!“

Ce felii de imagini sînt aice, d-le Gruber? Cercați poate veți

descoperi nisc'aî-vă tipuri gastrice (pînea) ori hypnotice (somnia)
ori alt-feliu.

Încă două citații: una din Richepin, alta din d-l Beldiceanu:

Și-am tot mers. Văzut'am lumea.
Am ochi buni cari pătrund.
Știu — tu nu știeai, Hristoase —
Că pămîntul iese rotund.
Am văzut neamuri creștine,
Mucenici, fete senine,
Murind cu psalmi în gură
Pentr'un ceriî ce nu se'ndură.
Ți-am văzut aleșii toți
Mînă'n mînă cu cei hoți,
Minciunoși, tâlhari, rîpareți,
Lumea'nbrobodînd în jale
Și făcînd gheșefturi bune
Cu suspinurile tale.
Popii tăi fără de lege
I-am văzut crucea 'nnălțînd
Și cu sfințele toîlege
Oile-ți măcelarînd;
Și ca un sfărmat grăunte
Sub picioarele lor crunte
Am văzut poporul stîns,
Pentru care tu ai plîns.
Iear în Roma-ți vilfuită
Mutra ți-am văzut mînjită
De-uu cîrd de pontiff atei
Ce scupau în fața ieî.

în fine :
Nu iese soare într'o casă, unde nu iese copilaș
Și iese, dornicul părinte, nu am dor mai dragălaș,
Dar cînd boiul fîca voastră legănat în danț și-i poartă,
Fata tatei, dragulița, în colibă zace moartă!..
De cădeă pe mine trăsnet, mai puțin m'ar fi zdrobit:
Oh, păharule al morței, iești amar, iești otrăvit...
Cereți muncă... dar respondeți: n'am muncit iese muncă
sfință ?
Cînd aveți un mort în casă, nimene din voi nu cîntă..
Ce vieață amărită are bietul lăutariu:
Iel vă cîntă cînd sînt fîere a lui zile de amar!
Plătiți doina sârăciei, plătiți moartei pentru care
Serpea, mărfa ce se vinde, v'a ținut în desfătare;

Ieu, biet lăutariu, la masă v'am spus dorul meu nătîng
 Și tot Ieu, cu dor de tată, merg la groapă ca să plîng,
 Să plîng dragostea amară,
 Față galbănă de ceară;
 Să plîng ochii minunați,
 Ce-s în moarte înnoptați;
 Să plîng gura încleștată,
 Care nu mai zice tată!¹

Bucată, care poate ie cea mai bună din cîte a scris d-l N. Beldiceanu și totu-și după noi, cari a-zî interpretăm cu atîta inteligență pe Buffon, îndreptăm pe Taine, etc. etc. după umila noastră părere, d-l Beldiceanu n'are stil aice, nu-î nici un feliu de tip, căci nici imaginii acustice, nici vizuale puternice, nici tactile n'are; poate are imaginii gustative în versul unde pomenește de gustul amar al paharului, dar în colo nimic: Ieată tipologia științifică a d-lui Gruber! Ultimele două versuri ale d-lui Beldiceanu socotim că-s brevetul de incapacitate cel mai patentat pentru o teorie care încheie tot stilu'n imaginii senzationale și cuvinte abstracte!

D-l Gruber se vede că a uitat, de cînd predă la liceu Romfna, un lucru foarte elementar: dacă nu mă'nșel, se'nvăță și'ntr'a patra gimnazială: a nume că pot fi imaginii admirabile, poate cu atîta mai puternice, fără a fi senzuale. Și d-sa, ca mare psiholog, trebuie să înțeleagă de ce am zis *poate mai puternice*, mai cu samă că-î foarte pătruns de teoria semnelor și a substituțiunei lor. De aceea micile lămuriri ce le dăm aice nu sînt pentru d-l Gruber, ci pentru cetitorii profanî: se știe că fie-care senzație ne ațîță, ne zguduie și dezvoltă în noi o anumită cîtîme de energie; imagina are aceea-și putere dar într'un grad mai mic, și „dacă forța nervoasă nu se cheltuește în mișcări a nume voite, Iea se va preface sau în sentimente sau în mișcări nevoite“¹). Cu cît inse imagina va fi asociată cu un mai mare număr de imaginii, cu cît acestea vor fi mai adînc săpate în mintea și inema noastră, cu atîta la trezirea primei imaginii, forța nervoasă, urmînd linia de cea mai mică rezistență, se va descărca asupra celorlalte imaginii, adormite și în-

1). Paulhan. Description pittoresque; apoi Gruber pag. 69.

tr'o clipă un stol de imagini va izvorî ca din noaptea amintirei, fie-care din iele zguduind câte o părticică din firea noastră, fie-care înviindu-ne adîncurile vieţii. Iei bine, tocmai astă calitate n'o au în aceea-şi măsură toate clasele de imagini senzaţionale şi'n încercarea psihologică a lui Paulhan cetitorii vor găsi amănuntele. Dacă inse în loc de mai multe imagini senzaţionale, din cari fie-care în parte ne-ar mişcă mai puţin, dacă vom avea o singură imagine rezultantă a lor, şi, tocmai din cauza aceasta, fără caracter senzaţional, atunci fie-care poate înţelege cum bine plasticizată o asemenea imagine, una singură, ne poate trezi, zguduî mai tare sufletul de cît componentele ei. Aceasta lămureşte puterea unor imagini cari par foarte puţin legate cu viaţa, de ex:

„A-zi cînd patemilor proprii muritorii toţi sînt robi,
Gloria-i închipuirea ce o mie de aeghiobi
Idolului lor închină, numind mare pe-un pitic
Ce-o beşică ie de spumă într'un secol de nemic!“

Unde punei, d-le Gruber, ultima imagine? Şi ceea ce ie drept pentru o imagine ie drept şi pentru un cuvînt sau mai multe: cum alt-feliu se poate înţelege impresia ce produc asupra noastră în poezia „De-or trece anii“ cuvintele un „nu ştiu cum“ şi'un „nu ştiu ce“. Tot aceste consideraţii arată şi deosebirea de impresie ce produc asupra noastră din pătura cultă poeziei capabili de abstracţiunii şi cugetării profunde ce izvoresc din firea lor sentimentală, cum ieste Eminescu şi acei cari sau dacă au abstracţiunii iele nu pornesc din inemă, ci din cap, cum ie d-l Cuza sau nu le au de loc, cum ie reposatul Creangă.

Pentru Eminescu abstracţiunile sînt „bucăţi din inemă rupte“ şi cînd rosteşte iel o formulă abstractă:

„Priveliştele sclipitoare
Ce'n răpezi şiruri se diştern
Repauze nestrămutate
Sub raza gîndului etern,“

întreagă firea lui ie zguduită.

Pentru d-l Cuza abstracţiunile sînt formule intelectuale adap-

tate a nume, conștient, pentru a explică un gen de viață a nume; astă filosofie ne face impresiea unei liniștite și tihnite rumegări intelectuale nu a unei furtuni sufletești.

Pentru Creangă abstracțiunile sînt niște cărți scrise cu caractere chinezești: autorul, ce le vede, le impresionat vizual: ce caraghioz scriu Chinejii, iean vezi cum samănă asta cu o gură de bou, asta cu-o coadă de porc: față cu abstracțiile Creangă nu poate fi de cît luătoriu în ris.

Innainte de-a trece mai departe, sfîtem datorî o mică lămurire: s'ar părea că d-l Gruber a vrut să spuie acela-și lucru ca și noi, cînd a zis că'n stil trebuie să existe cuvinte abstracte; cu toate astea nu le așa. Pentru d-l Gruber lucrul se petrece ast-feliu: un artist, un om de știință, un om în sfîrșit gîndește; în mintea lui cutare chestie sau le văzută sau auzită sau rostită sau închipuită abstract (cu sau fără cuvinte); această chestie le spusă și altora prin cuvinte: aceste cuvinte cuprind gîndirea vorbitoriului. Cu alte cuvinte d-l Gruber statornicește o identitate cantitativă și calificativă între conștiința gîndirei și expresiunea gîndirei.

Pentru noi lucrul le alt-feliu: identitatea trebuie să fie între gîndirea (conștientă și inconștientă) vorbitoriului și gîndirea (conștientă și inconștientă) ascultătoriului; expresiunea gîndirei. mecanismul prin care vorbitoriul își descarcă în afară gîndirea lui și pricinuieste astă identitate, le cu totul de altă natură.

De aceea d-l Gruber se oprește la cuvinte, pe cînd noi, luînd cuvintele drept simboluri, drept mijloace de exprimare, noi trecem peste lele, trecem în lumea conștientă și inconștientă ale cărora simboluri sînt lele și în lumea trezită de lele în ascultători,

De aceea d-l Gruber uita că'n vorbire cuvîntul *tată* de pildă poate aveă o mulțime de înțelesuri și pentru vorbitoriū și pentru ascultători, dar că'ntr'un moment dat numai o parte din aceste înțelesuri iese conștientă (fără ca legătura, di'ntre astă parte și cealaltă inconștientă, să fie ruptă), în cît în graiū sau în scris pot figură acelea-și cuvinte și totu-și lele să exprime scene sufletești feliurite.

Avînd di'nainte sonetul

S'a stîns vîeața faluicei Veneției
etc.

d-l Gruber va subliniea imaginile cum sînt aretate : atîtea imaginii vizuale, atîtea auditive, ergo Eminescu în astă poezie ie auditiv-vizual ! și multămit își va frecă mînile, gîndind : „Vezi, d-le, ce va să zică a fi mare tipolog ?“ Ei bine, lucrul nu-i așa : Ce-mî pasă mie că Eminescu compară civilizația Veneției cu o vîeață și pe aceasta cu o făclie ce se stinge ? orî că Iel își închipuie cum o dată de mult ar fi fost cîntări și lumină pe valuri, și că a-zî vede cutare sau aude cutare lucru ? *Astea* mă emoționează pe mine ? orî redeşptarea din aceste cîte-vă micî și nefînsemnate semne, a acelei vechî civilizații cu toată strălucirea îei și cu sentimentele ce Iea mi-ar fi inspirat, redeşptarea cadavrului actual Ieară-și prin zugrăvirea cîtor-vă bucățele micî ale acestui cadavru, în fine redeşptarea sentimentului ce acest contrast însufă poietului ? Și ca dovadă că Ie așa, Ie acest fapt că : până ce Ion Gherea n'a trezit Iel, ce trebuie să fi fost în mîntea și sufletul lui Eminescu cînd a scris acest sonet, până atuncî sonetul treceă între formule, formule abstracte, poezii slabe ! Și *ce-a pus în graii sau scris* Eminescu ? Patru, cincî imaginii vizuale și tot pe atîtea auditive ! Le-a văzut ? le-a auzit ? foarte bine ! dar nu acesta Ie esențialul ci faptul că chîiar aceste imaginii văzute, auzite au fost pentru Eminescu simbolurile, semnele unei lumî întregî de imaginii de tot soiul cari-î însufiau cutare sentimente, cutare tendinți : *acestea* trebuie să fie esențialul pentru critica literară, pentru psihologia literară : poezia scrisă Ie simbolul conștiinței poietului în momentul de inspirație, dar însă-și această conștiință Ieste simbolul unei lumî uriașe dar inconștiente : lume de imaginii, simțiri, năzuințe !

Și d-v, d-le Gruber, opriți stilul, arta la cuvînte scrise sau la imaginii conștiente ? Și încă după ce ați cetit articolul necitat al lui Paulhan ? Ba poate veți cuteză a spune că stitul sonetului lui Eminescu Ie stil serac, pentru că nu v'a nșirat ca o moară stricată a cîte-vă file cu imaginii vizuale, gustative, tactile etc ?

Dar, onorabile d. Gruber, dacă descoperirea tipurilor, cum le'ntelegeți d-voastră, va regenera întreaga psihologie literară, ați putea oare să ne spuneți cum se face că doi vizuali cari scriu au stiluri deosebite? deosebite nu prin felul de imagini etc. ci d. ex. prin intensitatea lor, prin intensitatea și bogăția imaginilor cu care cuvintele scrise sînt asociate, prin avîntul gîndirei, prin construcția frazei etc.

Cum de explicați d-v. următorul lucru, care se'ntîmplă în în toate școalele literare? O formulă născocită de un șef de școală pentru a caracteriza o situație de ex. vizuală, trece în manualele tuturor adepților acelei școli: Ieată o imagine, ieată un mănunchi de cuvinte: ambele împărechiate se întîlnesc și la șeful școlii și la adepți. După d-v. nu va fi nici o deosebire. După d-v. nu se va putea nici o dată ca sublimul șefului să ajungă ridicol în adepți! Pe cînd lucrul nu ie așa: inchipuiți-vă că la 11 ani, doi băieți pentru a-și felicita un moș pentru anul nou fac o poezie în care ieste strofa:

CCU Cluj / Central University Library Cluj

„... Să vedeți pe-aî d-v. prea iubiți nepoți
Înnotînd în studiu ca niște mateloți“.

și mai încolo adaug, că visurile lor

„ . . . cad grele mîngîioase
și se sfarmă'n suflet trist,
cum în picurî cade ceara
la picioarele lui Crist.“

Nu-i așa că ie frumos? Și să credeți că imagina pusă în scris a fost și în gîndire; ce deosebire înse? Pentru Eminescu, aste patru versuri sînt semnul unei dureri amare, pentru băieți

În sfîrșit, pentru a areta cu totul altă față a lucrului, vă aret aici două poezii cît se poate mai deosebite prin imagini și cuvinte abstracte:

„Și dacă ramuri bat în geam
Și se cutremur plopii
Ie ca în minte-mî să te am
Și'ncet să te apropii.

„Și dacă buza ți-o 'nflorești
C'un zimbet de iubire
Ie ca durerea mea s'o crești,
Să-mî sfarmî sermana fire.

Și dacă stele bat în lac
 Adîncu-i luminîndu-l,
 Ie ca durerea să mi-o'npac
 Insenîndu-mî gîndul.

Și dacă negri nori se duc
 De iese'n luciū luna,
 Ie ca aminte să-mî aduc
 De tine'n tot deauna."

Și dacă'n lume treci ușor,
 Ușor ca și o rază
 Ie ca'n legănătoriu-ți zbor
 Vieața mea să cază.

Și dacă te oprești în loc
 De îmi zimbești și mie
 Ie ca sermanul mîeu noroc
 Să-l stingi pentru vecie".

Și cu toate astea nu-î așa, d-le Gruber, că sună tot așa, că par'că vibrează aceea-și coardă, că par'că-i acela-și stil?

* * *

Care iese acuma definiția ce am propune noi pentru stil și care, până la oare-care punct, să fie în acord cu rezultatele psihologiei contemporane?

De la început spunem că nu avem de a da o definiție perfectă, care'n cite-vă cuvinte să cristalizeze tot ce se știe despre stil. Cu atîta mai puțin avem pretenția de a da o definiție nouă, pentru că (între alte cauze) stilistica n'o facem noi acuma. Vom face numai atîta: definițiile întrebunțate le vom adaptă cu cunoștințele psihologice contemporane.

Definiția ce propunem ie foarte simplă: Stilul iese caracterul dominant al unei opere.

Dar acest caracter trebuie cercetat și'n întreagă lumea sufletească a creatorului operei, și'n mijloacele materiale întrebunțate pentru descărcarea acestei lumi și'n puterea cu care această lume suggestată privitorilor, ascultătorilor și 'n raportul cantitativ și calitativ al acestor trei categorii de fapte, studiate atît din punct de vedere static cît și dinamic.

Stilistica intră deci între științele de caracter, între științele etice; se asebește de iese prin aceea că iese caută și studiează caracterul operei de artă și cele de știință, pe cînd celealalte îl studiează viață, în fapte.

Nu pute dezvoltă mai tare această chestie; credem înse că nu poate a nu imită, în urma lămuririlor date, a criticelor

aduse concepției d-lui Gruber, mai cu samă că toate cercetările psihologice ne mîină într'acolo.

Ce loc ocupă în această concepție — care fără voie, zic, trebuie s'o primim și care există aproape în întregime, dar neorganizată, chiar în conferența d-lui Gruber — definiția dată în această conferință?

La faptul că stilul este caracterul dominant al unei opere nu se opune definiția d-lui Gruber; dar chestia e aceasta: unde găsește d-l Gruber acest caracter? Numai în imagini și cuvinte abstracte, adică numai într'o parte a părții statice și a unei părți din lumea sufletească.

Este ca și cum s'ar zice: Feliul ochilor și regularitatea sprîncenelor, precum și așezarea lor reciprocă, pe care o schimbă cine-vă fie cînd se uită, fie cînd gîndește, — iată omul!

* * *

Am zis că împrăștiate sînt în conferența d-lui Gruber aproape toate elementele definiției ce propunem. Într'adevăr relativ la lumea sufletească găsim imagini, idei abstracte, judecăți; în exemplele citate din Eminescu găsim elemente sentimentale, puterea de sugestie, pomenită și la stilul perfect; găsim cuvintele și sintaxa, ca mijloace materiale de exprimare a lumii sufletești; lipsesc încă vre-o cîte-vă elemente, dar ceea ce mai cu samă lipsește este o idee generală despre stil.

„Ideea generală este un nume și nu altă ce-vă dar un nume înzestrat cu două însușiri: 1) însușirea de a trezi în noi imagina indivizilor unei clase hotărîte 2) însușirea de a fi trezit de un individ al acestei clase“ Așă rezumă Paulhan 1) capitolul lui H. Taine despre idei generale: cuvîntul stil ie un cuvînt care poate înfățișa după gradul de cultură și după puterea de abstracțiune sau numai o simplă categorie de stil sau ideea generală; înse cînd ieu voiî defîni stilul, de ideea generală mă voiî preocupă și definiția mea va fi sinteza tuturor cunoștințelor ce am

1). Paulhan. Physiologie de l'esprit pag. 71.

despre stil și despre raportul stilului cu celelalte categorii de cunoștințe.

Ce-am observat la d-l Gruber în concepția stilului și a gândirei?

În conferința d-sale găsim împrăștiate o mulțime de elemente cari'n realitate intră'n acest concept: înse aceste elemente nu-s topite, armonizate; nu din ȳele ȳe scos conceptul stilului și după cum nici cuvântul stil nu-ȳ deșteaptă imaginile particulare, nici aceste imagini nu-ȳ deșteaptă imaginea sau ideea generală.

Supt sugestiunea lui Paulhan, d-l Gruber pȳerzȳnd noȳiunea de raport ȳntre *tot* și *parte* a ridicat partea ca tot și'ntr'o formulă care nu cuprindea de cȳt o parte a stilului, d-sa a vroit sȳ îmbrȳțișeze tot stilul. Curȳnd ȳnse elementele celelalte, ȳnnȳdușite pentru moment de articolul lui Paulhan, au izvorit unul cȳte unul din noaptea amintirei, dar au ramas rȳzlețe, fȳrȳ ȳnriurire aparentȳ a unuia asupra celuilalt, ȳear cȳnd d-l Gruber a voit sȳ le uneascȳ, a alcȳtuit din acele stele aprinse ȳn bolta inteligenȳei o constelaȳie care ȳnfȳoșazȳ stilul tot așȳ de bine precum constelaȳia leului se asemuiește cu un leu. Ideea generalȳ de stil lipsește d-lui Gruber.

* * *

Am ȳncheiat cu studiul conceptului despre stil; remȳne sȳ mai adȳogim ce-vȳ despre chipul cum ȳnȳlege d-l Gruber unele din elementele acestui concept.

La pag. 41 dl Gruber vorbește despre „forma exterioarȳ“, adecȳ despre ce noi am numit mijloacele de expresiune a lumenȳi lȳuntrice, numire pe care o credem mai proprie și mai generalȳ. „Aceste din urmȳ sȳnt chestiuni de limbȳ... curȳȳia limbei, limba literarȳ, sintaxa etc.... Noi acuma vom atinge—fȳrȳ sȳ putem da dezvoltȳrile trebuincioase—numai douȳ puncte...“ și aceste puncte sȳnt: I). *principiul de economie al (!!) atenȳiunei*, dezvoltat de Spencer și ȳntregit de I. Gherea prin *principiul de aȳițare al (!!) forșelor nervoase*; ȳear II) ȳe sintaxa.

Ne oprim aici, pentru cȳ și aici constatȳm ȳear o nepotrivire ȳntre lumea ce dl Gruber și-a alcȳtuit, plȳzduit din cȳrȳi și lumea ce-a plȳmȳdit'o din experienȳa de toate zilele.

Ce însemnează astă împărechere nepotrivită: Spencer cu Gherea la un loc; economia *al* atențiunii cu ațițarea *al* forțelor nervoase, puse îmbele sub titlul de chestiuni de limbă? Iear sintaxa făcînd o categorie a parte?

Orî cine-a citit pe Spencer și pe Gherea știe că îmbii au tratat stilul din cîte un punct de vedere, al doilea în mod incidental, fără pretenția de-a da un concept general, dînd cu toate astea un concept mult mai întreg de cît al lui Spencer.

Iei bine, cel ce, după Spencer, tratează despre economia *al* atențiunii în ceea ce privește „limbăgiul ca o combinațiune de semne, care să ne traducă gîndirea...” trebuie să cuprindă cuvintele, expresiile uzuale și *sintaxa*; Iear pe Gherea, care vorbește despre ațițarea *al* forțelor nervoase în margini normale, trebuie să-l lese pentru un capital a parte, căci, întrebăm, ce are a face'n chestie de limbă ațițarea forțelor nervoase? Că asta poate fi o menire a artei, că asta poate fi unul din elementele conceptului de artă și chiar de stil, — foarte bine, dar ce are a face cu chestie de limbă?

Nu pot scrie foarte curat, foarte bine românește, fără să am putere de sugestie? și vice-versa nu pot avea putere de sugestie să fără scriu curat romînește și fără să respect sintaxa limbii?

Di Gruber confundă menirea artei cu mijloacele de cari se slujește.

Citez aici un lucru povestit de V. G. Morțun de cînd a luat parte la o întrunire cînd cu greva lucrătorilor de la gara din București: între vorbitorii de toată mîna, s'a ridicat un Neamț, Culicîca, un lucrătoriu destul de în vrîstă, socialist convins, dar trăitoriu în țară străină, silit să'și înnece inema și gîndirea: acum, cînd pentru întălea oară vedeă o frăție internațională, o zdrobire a barierelor di'ntre neamuri, cînd pentru întălea oară a-uzea spuindu-se verde ceea ce simțiă, cînd simțeă entuziasmul electrizînd pe toți din sală, nu s'a mai putut rebda

Și ca bocetele Iernei ce-aduc gerul după moină,
Iel tot zice, cum se zice,

nu din poveste și din doină, ci 'ntr'o românească stricată, mestecată cu vorbe nemțoști, dar cu atîta inemă, căldură, cu atîta putere de sugestie că sala a zburcînit în aplauze și în hohote de plîns.

Unde este amestecul de sintaxă, curățîcia limbei cu puterea de sugestie ?

Ba sînt cazuri cînd tocmai pentru ca astă putere de sugestie să existe, în neapărată lipsă de armonie a cuvîntelor și în ritm.

Citez aici tot cuvintele lui I. Gherea din același articol, pe care-l citeaza și dl Gruber :

„Versurî curgătoare la asemenea împrejurări sînt peste puțînfă... de alt-feliu nici nu s'ar potrivî cu starea sufletească, decît ar suna cam falș. În versurî curgătoare, poate fi exprimată o stare sufletească senină, liniștită; dar nu s'la locul lor

.... cînd inema-ți frămîntă
Dorurî vii și patemi multe...“

Cu aceasta nu voim să zicem că trebuie să dăm cu piciorul în limbă, sintaxă etc.

„Firește, urmează tot I. Gherea, că ar fi trebuit (Eminescu) să se păzască de greșelile de limbă“.

Vroim să punem în evidență că limba, sintaxa etc. sînt mijlocul prin care se face sugestia; că sugestia iese un fenomen care nu face parte din aceeași categorie ca limba, sintaxa, după cum nu face parte sugestia din aceeași categorie cu pietrele sau formele unei statuî sau cu mișcările și declamațiile unui actor sau cu colorile unui tablou.

Vroim să punem în evidență că ambele categorii pot exista independent una de alta, că atuncia cînd se 'ntîmplă de se 'ntîlnesc una se ajută pe cealaltă, dar că nu se identifică.

Vroim în fine să arătăm greșala făcută de dl Gruber amestecînd economia atențiunei cu ațîțarea forțelor nervoase și deosebînd sintaxa.

Acum înse dacă am voi să ne explicăm concepția d-lui Gruber n'am întîmpină greutăți :

Di Gruber aveă cunoștințe despre sintaxa și firea limbei, auzise încă poate pe reposatul Lambrior lăudînd sintaxa lui Odobescu, potrivirea Iei cu firea limbei și mai cu samă puterea acestuia de a-și potrivi stilul cu subiectul tratat; mai tîrziu a citit articolul lui Gherea; ce s'a întîmplat înse? Partea relativă la Spencer, acea despre economia atențiunei nu i-a deșteptat de loc cunoștințele ce aveă despre sintaxă; vedeă acolo în articol că-i vorba de cruțarea forței sufletești disponibile, dar nu i-a venit în minte că astă forță va fi cruțată tocmai cînd nu numai cuvintele vor fi cunoscute, luate în sensul clar al lor, dar și legate'n expresiunii naturale, ușor de 'nțeles adecă de acele cu care am fost din copilărie deprinși, adecă de acele potrivite cu firea limbei. Cu alte cuvinte nu ideile din articolul lui Spencer au lucrat asupra d-lui Gruber: iele au ramas numai sub formă de cuvinte, de simboluri, dar de simboluri ale nedeterminărei. Sub iele di Gruber nu aveă ideile ce Spencer, Gherea și ceilalți cititori aveau. Inse cuvintele din articolul lui Spencer ierau tipărite în „Contemporanul” pe aceea-și filă cu cuvintele scrise de Gherea: coesistența aceasta a fost motivul asociațiunilor intelectuale ale d-lui Gruber, iear bîeata sintaxă cu firea limbei a ramas străină de nouăle cetiri. De aceea —vorbind despre limbă—vîră pe Gherea cu suggestia alătura de Spencer cu cruțarea al atențiunei, iear din sintaxă face un capitol a parte¹⁾.

Maî mult încă: avem și aice prilej de a vedeă cum citește

- 1). Suggestia în artă ast-feliu o 'nțelegem noi: o poezie ie simbolul personalității artistului în momentul concepției. Vor fi felioriți cetitori: 1) unii a căroră lume conștientă și inconștientă, simțire și inteligență vor fi asemenea cu ale artistului: aceștia —dacă vor aveă pentru aceea-și stare sufletească acela-și simbol—vor fi cei mai suggestionați și'n mare parte rolul artistului va fi să trezască lumea inconștientă a cetitorilor 2) alții a căroră simțire va fi ca a artistului, dar inteligența practică va fi protivnică: un artist puternic îi va mișcă (firește mai puțin), dar fără voia lor, și va pricinui în Iei o luptă sufletească de cele mai dramatice 3) alții a căroră simțire va fi străină în calitate și cantitate de a artistului dar inteligența va fi asemenea: aceștia vor vedeă că-i bună poezia, dar n'o vor simți; Iei vor fi mai slab suggestionați 4) în sfîrșit alții protivnici și cu inemă și cu minte vor fi cu totul neînfrunți de poet.

și cum înțelege dl Gruber cărțile: în articolul citat al lui I. Ghe-
rea, țeată ce-î scris despre stil:

„ Cruțarea atenției și a puterei psihice a cetitorului,
țeată după Spencer menirea și esența *poëziei*... Nouă ne pare
foarte adevărat lucru că *una* din menirile *poëziei* ȳeste și cruțarea
puterilor psihice, dar asta ȳe numai una... Așă dar economizarea
puterilor sufletești și ațitarea acestor puteri în margeni normale,
țeată una din menirile *poëziei* și, pe cît ne pare, ale *artei în*
general“.

Dl Gruber scoate de aici că: „Așă dar economizarea pu-
terilor sufletești și ațitarea acestor puteri în margeni normale“
țeată una din calitățile esențiale, cea mai ademenitoare poate a
stilului“.

Ceea ce ne dovedește că dl Gruber n'a observat că, de și la
începutul articolului se pomeneste de stil, în colo totu-și I. Ghe-
rea nu atacă de cît exagerarea unei calități a stilului și întinderea
ȳei așă de tare că nvalule chiar pe poezie și chiar arta'ntreagă.

Repet: dl Gruber a făcut confuzie, a amestecat menirea artei
sau una din menirile artei cu stilul și aceasta tocmai servindu-se
de-un articol în care tocmai sînt puse față'n față aste două concepte.

Răsringerea gîndirei în stil.

Ajunși sîntem în sfîrșit la temeliea științei celei nouă, pe
care dl Gruber cel di'ntăiu, după umila-ȳ părere, o face cunoscută
țerei romînești prin modesta-ȳ conferință.

Și țeată pentru ce am zis că asta-ȳ temeliea psihologiei lite-
rare: astă psihologie ȳe o ramură a psihologiei comparate și-ȳ
întemeiată pe pătrunderea'n spiritul omului prin studiul manife-
stărilor externe ale acestuî spirit

Eȳ bine, pentru a-și dobîndi dreptul de știință, psihologia
comparată a simțit nevoie să lămurească în ce chip va putea ast-
feliu pătrunde din afară'n lăuntru, care ȳ va fi principiul ce-ȳ va
călăuzi de ex. ca să vază de cutare sau cutare act ȳe un act

de inteligență sau ba și a nume în legătură cu care ideile iese îel. Acei cari n'au avut limpede'n cap corelația dintre expresiunea externă și lumea internă, aceia au făcut greșeli colosale. Citească orî-cine recenzia ce Espinas face cărței „Evolution mentale des animaux“ a lui Romanes în Rev. philos 1887 și va vedeà acestea.

Prin urmare, dl Gruber, într'o conferință, pe care o numește „o modestă schițare a bazelor unei științi, care de acuma înaintea va trebui să se alcătuiască“, în loc de a se grăbi să judece așa de ușor pe Eminescu și Odobescu, pentru ca apoi să se cătească de ce-a făcut, în loc de asta făcea mai bine să ne arete tocmai bazele acestei științi, să stăruie tocmai asupra greutăților interpretării unei opere literare, asupra greșelelor ce putem face luind o parte a manifestărilor externe drept totalitatea acestora și expresiunea gîndirei drept oglindă a gîndirei.

După toate cele spuse în capitolele precedente, ce înțeles poate avea pentru noi această chestie?

Pentru dl Gruber lucrul-i foarte simplu, așa de simplu că nici capul nu-și mai bate cu dînsul, măcar că la început făgăduise să ne arete *întru cît se răsfrînge gîndirea în stil*. În adevăr ieată tot: dar tot ce spune dl Gruber de astă chestie într'o conferință merită să puie baze bazele unei științi nouă.

pag. 12. *să cercetăm întru cît ieă (gîndirea) se resfrînge în stil.*

pag. 39. *urmează că în stilul cui-vă trebuie să se resfrîngă toate chipurile lui de gîndire. Acest fapt ie acela ce alcătuieste baza stilului.*

pag. 59. *baza pe care trebuie să se înalte această știință (psihologia literară) ieste aforismul genial al lui Buffon: le style c'est l'homme même, stilul ieste omul însu-și.*

Și pentru că astă definiție pare cam vagă, o întregim sau mai bine o lămurim tot prin cuvintele d-lui Gruber:

pag. 39. *feliul de imagini și cuvinte abstracte: precum și proporția di'ntre dînsele.... iată stilul!*

Deci: iată omul d-lui Gruber!

Mărturisim că asemenea om, numai dl Gruber a putut afla, poate prin introspecțiune, dar până vom face și noi cunoștință cu așa tip, ne facem datoria de a protesta din toate puterile contra acestei generalizări pripite.

Și cu toate acestea chiar, după principiile estetice ale d-lui Gruber, sînt așa multe de zis!

Așa de pildă, pornind tocmai de la temelie, cum trebuie să înțelegem aforismul lui Buffon? Aci găsim nemerit prilejul să protestez a doua oară în potruva obiceiului de-a se lua vorba sau fraza altuia și a i se da alt înțeles de cît acela ce l'a dat Iel: Ie un feliu de reconstruire a lui Moise după cunoștințele moderne. Putem analiza, pune în curent cu știința o frază, dacă-i frumoasă, un moto, dar sîntem datorii a nu-i schimbă înțelesul.

Și-apoi, în cazul de față, Ieră nevoie de astă reconstruire a aforismului lui Buffon? Iată bucata, a cărei concluzie Ieste numitul aforism :

„Numai operele bine scrise vor trece la urmași : cîttimea de „cunoștinți, disanțarea faptelor, și chiar noutatea descoperirilor nu „sînt chizeși siguri pentru nemurire : dacă operele, ce le cuprind, „nu se 'nvrtesc de cît în jurul unor lucruri de nemic, dacă sînt „scrise fără gust, fără înălțime, fără geniū, vor pieri, pentru că „cunoștințele, faptele și descoperirile se rădică ușor se duc aIurea „și chiar cîștigă prin aceea că sînt întrebuițate de mîni mai iscu- „site. Aceste lucruri sînt în afară de om, stilul Ieste însu-și omul“.

De unde se vede limpede că tocmai ceea ce omul pune'n stil sînt : măreția subiectului, gustul, înălțimea, geniul, adecă tocmai ceea ce-I mai intim, mai profund în ființa lui, adecă tocmai personalitatea sa, caracterul său!

Și, cînd Buffon în acest discurs, își expune tehnica, rodul ostenelelor lui îndelungate, vine dl Gruber, să spuie că astă formulă genială Ie gîcită din întîmplare. Ah, d-le Gruber, ce norocire ar fi dacă dv. veți fi scris fraza din întîmplare!

Și cu toate astea genialul aforism, minunat pentru a cristaliza o idee, are cusurul că n'o mărgenește bine, nu hotărește a-

nume dacă'n stil va fi *omul întreg* sau dacă'n stil va fi *numai omul*, creatoriul operei. Și aceste chestii au cu atîta mai mare nevoie de-a fi lămurite, cu cît acum nu-îe vorba de-o formulă literară, de un motto mai mult sau mai puțin sonor ci vorba-î de baza unei științe.

* * *

După lămuririle date, ce înțeles poate avea pentru noi răsfrîngerea gîndirei în stil?

Termenii sînt improprii.

Gîndirea nu se răsfrînge'n stil ci prin ajutoriul vorbirei sau scrierei sau combinațiilor de culori sau linii etc. se răsfrînge sau mai bine zicînd, se reproduce în gîndirea privitorîului sau ascultătorîului. Cu aceste cuvinte, am înțelege răsfrîngerea gîndirei în vorbire, scriere, cetit etc. dar nu înțelegem astă răsfrîngere în stil; am înțelege încă următoarele identități

gîndire=vorbire
 caracter=stil

dar, încă o dată, nu înțelegem amestecul de
 gîndire=stil

Si cu toate astea nici cele două identități de mai sus nu sînt adevărate și a nume întăiea îe mai puțin adevărată de cît a doua.

În realitate vorbirea-î un simbol al gîndirei, un simbol care o micșurează, o reduce la cîte-vă trăsături mai principale, cari și acestea se schimbă după împrejurări. Sentimentul de jale și dezgust, ce prinde pe artist cînd pune față'n față natura cu arta, îe răsămat pe-o confuzie: se confundă natura cu impresiile ce simțim noi în fața naturei și opera de artă cu impresiile ce ne pricinuiește îea; pe lingă asta să mai adăugăm moleșirea intelectuală ce urmează momentelor de creațiune și vom înțelege foarte bine acea melancolie a marilor scriitori, a adevăraților artiști. Natura lucrează aspra noastră prin o înfinitate de amănunte, o scenă văzută nu-î numai văzută ci și auzită, pipăită etc. Imagina acelei scene ne zguduie sufletul și încordarea aceasta se încheie

într'o poemă de ex. Cîte-vă oare după asta avem înaintea-ne un petec de hîrtie, pe care sînt înşirate, într'o scrisoare neciteată încă, vre-o cîte-vă strofe, la care ne uîtăm cu'n ochiū obosit, pe care le primim cu'n suflet adormit. Ce deosebire, ce deosebire dure-roasă pentru artist între emoţiile simţite în faţa naturei, pe care o înviease Iel şi între emoţiile simţite în faţa unor strofe, pe cari le omoară tot Iel! Şi totu-şi astă durere nu îe atît de vecinică pe cît se crede şi se face a se crede. Adecă de pildă pe dl De la Vrancea îl poate emoţiona pînă la lacrîmî sonetul lui Eminescu despre Veneţia şi nu va fi nici un moment cînd o bucată scrisă de D-sa îl va emoţiona în acela-şi grad? Sau dl Vlăduţ, care citind pe Eminescu se cufundă tot mai adînc în lumile de frumuseţi, nu va fi nici o dată zguduit de fraza :

„Iea-ţi şi lutul; ea şi dînsul împietrită ieşti şi mută“
sau de:

„Să nu mai revin în lume nici o dată? Nici o dată!“

În tot cazul de ar fi aşă, arta ar fi o nenorocire pentru artist, o cauză de vecinică durere, de vecinică măhnire şi suferinţă! Şi aceasta n'o putem crede.

Am făcut acest încunjur, tocmai pentru că răstrîngerea gîndirei în vorbire aveă nevoie de această lămurire şi pentru că prin Iea credem că punem chestia pe adevăratul Iei tărîm.

Privind lucrul dinlăuntru'n afară, chestia iese: care fenomene se vor exprima'n afară, cari bucăţi se vor rupe din inema creatorului pentru a picură sub formă de cuvinte.

Privind lucrul din afară în lăuntru, chestia iese: din frazele, versurile, strofele alcătuite să reconstruim lumea internă a creatorului în momentul de concepţie.

La întăiul caz, întrebarea-i: l'homme est-il le style; pentru al doilea: le style est-il l'homme?

Şi pentru ca să nu părem că batem apă'n piuă, punem chestia practic :

Nu există oameni cari cugetă, ştiu, simţesc puternic, fără a fi în stare să înşire două vorbe? sau dacă le înşiră, să te plictisască sau să te facă să rizi de durerea lor?

Nu există oameni cari sau din cauză de autosugestie, sau sugestie străină pot descrie simțiminte străine lor? Nu iese genul teatral care cere aceasta ca o condiție sine qua non?

Nu există de asemenea oameni cari, prin o iscusită mfinuire a limbii, prin combinarea de formule, să *ridice'n plan* cutare sau cutare stare sufletească?

Mai mult încă la oameni cu talent de-a putea exprima'n afară cugetările și sentimentele lor, nu rămân părți întregi din lumea lor lăuntrică neexprimate?

De pildă:

Am dinnaintea mea volumul de poezii de Matilda Cugher-Poni: nici o idee abstractă, nici o aspirație mare, umanitară; floricele, gândăcei, ochi uscați, o paradoxală sfichiuitură bărbaților... Ie-i bine, întreb: putem presupune pe d-na Poni lipsită de ori-ce idee abstractă, generală, de simțiminte umanitare? Și dacă admitemeți că stilul ie întreaga icoană a gândirei, trebuie să ajungem aici.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Alt exemplu: studiez opera unui artist, artist în toată puterea cuvintului; mai mult, am feliurite motive să consider opera sa o autobiografie: din iea îmi resare un om bun, blînd, vesel, glumeț, altruist. Aflu înse de la rude, de la frate, de la fii că aceștia n'au cunoscut ființa mai zgîrcită, mai egoistă, mai barbară chiar cu familia de cum a fost autoriul! Desnădăjduit de credințele mele, caut cel din urmă razim: poate că, dacă a fost zgîrcit, voiū găsi în opera lui macar un zgîrcit bine descris, imaginii plastice, un colț al inemei bine zugrăvit!... nimic, nimic!

Mai mult încă. Ne 'ntoarcem la o întrebare, ce-am pus'o d-lui Gruber la începutul articolului: a închipui o scenă iese a o simți trăind în noi, iese a o trăi: adecă a simți vii și înviorate în noi toate corzile gândirei, emoțiunei și năzuinților. Să fie cît de vizual va fi un pictor și totu-și nu numai culorile și formele vor mișui prin minte în timpul concepțiunei, ci va simți toate simțurile lui trezite de ex. de pătura ce vrea să zugrăvească. Dovadă iese tocmai faptul că iel nu caută reproducerea

fotografică a pădurei—și dacă ar fi numai și numai vizual, așa ar trebui să facă—Iel caută reproducerea pădurei în așa felii că să-I producă tot acele impresii; de aceea schimbă, adaugă, șterge, căci reproducerea exactă vizuală nu doar că nu-I cu puțință, dar nu-I emoționează.

Nu numai atîta: pictorul care-a privit de departe marea furioasă, de departe închis într'o căsuță, nebătut de valurile vîntului, nefrămîntat de valurile mării, nezbuciumat de desnădejdea călătorilor, neîmîit de devotamentul mateloșilor, de liniștea căpitanului, un asemenea pictor care nu și-a deschis mării toate simțurile, care n'a înmagazinat de la dînsa tot felii de senzații, de imagini, care, cu alte cuvinte, n'a trăit furtuna pe mare,—un asemenea pictor nu va fi de sigur pictorul mării.

În scurt, noi credem că tipurile, chiar tipurile cele mai exagerate au înmagazinate senzații, imagini de la toate simțurile, bine înțeles cu intensități deosebite (dar nu trebuie să se uite că intensitatea imaginilor Ie o jucărie în fața sentimentelor și că sentimentele atîrnă de tendinși și că tendinșele atîrnă de la ereditate, educație, obiceiuri). Tipurile apar nu atîta în înfriurirea mediului asupra individului, ci mai cu samă în înfriurirea individului asupra mediului, nu în primirea impresiunilor ci'n reproducerea lor, fie pentru noi fie pentru alți și deci sînt chestii de centri motori mai mult de cît de centri senzoriali.

În adevăr pictorul în afară de centrul senzorial fin și dezvoltat—ceea ce poate cine-vă avea fără a fi pictor—are nevoie de altă ce-vă: între centrul senzorial vizual și centrul motor al limbajului scris, între acesta și toate celelalte centre senzoriale trebuie să fie așa de strînsă legătura (prin ereditate, exercițiu special etc.) în cît calea di'ntre Iele să fie linia de cea mai mică rezistență: sentimentul vag, vast, primitiv care, pricinuit de o imagine sau o senzație, a trezit acea furtună de imagini de tot soiul în capul pictorului, trebuie să se descaree înspre centrul motor al limbajului scris și (din cauza nepunerei imediate a acestuia în activitate) să revie în conștiință sub forma de scenă vizuală, pe care mai tîrziu pictorul o va zugrăvi.

Ceea ce s'a 'ntîmplat cu pictorul vizual se'ntîmplă cu orî ce alt tip.

Dar cu poëtul ?

Pentru tipurile simple, lucrul ie mai ușor: dacă un centru senzorial predomină cu un centru motor special, văzut ie că răsfrîngerea în conștiință a firei poëtelui va fi uniformă: vizuală, a-uditivă etc.

Poëtul înse ie un tip complex, cu atîta mai complex, cu cît ie mai mare: telurimea subiectelor, pasiunilor, imaginilor etc. dovedește că la iel cu centrul motor al limbajului vorbit stau legate aproape toate centrele, să le numim pasive. Inse tocmai din cauza acestei mai complete și mai sistematice organizări intelectuale, pe urmă din cauză că materialul său extern ieste limbajul care 'nregistrează rezultatul experienței tuturor simțurilor, dar care-î un material foarte puțin reprezentativ direct, ieste mai greu, mult mai greu să găsești tipuri lămurite simple, ieste deci mai greu de presupus că la dînsul vorbirea va înfătoșă întreaga gîndire. Pictorul, mișcat de amintirea unei păduri—forme, culori—se oprește la o formă hotărîită, o așterne pe hîrție, pe pînză cum a văzut'o 'n minte, cum trebuie să fie pentru a-î da cutare sau cutare emoțiune. Muzicantul, arhitectul etc. fac tot acest lucru: materialul de care dispun ieî ie aproape identic cu acela de care dispune natura: limba lor ieste aproape identic limba naturei.

Dar vorba, acest mecanism atît de complicat și de străin lunei di'n natură și din mintea poëtelui? Să presupunem că la urma urmei Eminescu a simțit toată mărețea Veneției de o dinioară în cîntări și luminii de baluri, că'n Veneția actuală nu a văzut de cît cum

„Pe scări de marmură prin vechi portaluri
Pătrunde luna, înnălbînd părăii“,

a văzut pe Okeanos, vecinic tînăr și pe San Marc, pe care noaptea îl aude bătînd 12 ceasuri; ieî bine, Eminescu a văzut, a auzit, l'a cuprins o jele cînd a văzut cum s'a prăpădit așa minune a lunei. Și cum arată iel asta? Nu zugrăvind ce-a văzut, nu

cîntînd ce-a auzit ei... povestind lumei, povestind sie-și, par'că ascultînd un glas străin care-î povestește încet, șoptindu-î la ureche, înse întrebunînd un material care nici n'are-a face cu cele văzute, auzite! un material care nu-î de loc reprezentația prin sine. Pictorial trăiește 'ntre colorii și în natură și în artă, muzican-tul între sunete; poezia singur trăiește alt-feliu în natură, alt-feliu în artă: în natură trăiește 'n vieață, în artă în semne, sim-boluri!

Bine înțeles că ceea ce poezia pierde aici, cîștigă în so-ciabilitate: cîntînd pentru sine, scriind, zugrăvind pentru sine, s'au văzut oameni și se văd, dar vorbind singur numai un nebun poate face. De astea înse nu ne pasă nouă. Ceea ce vrem să pu-nem în evidență iese că identitatea statornică de dl Gruber ie falsă, și că „le style c'est l'homme même“ nu ie adevărat pentru imaginii și senzații de cît *cum grano salis*. Față cu imaginile și senzațiile expresiile emoțiilor ne fac impresia unui trunchiu de con scurt, ale căruia baze sînt una uriașă, cealaltă infimă, cea uriașă așezată n sufletul artistului, cea infimă în artă.

Ceea ce spunem noi ie atît de adevărat că'n mod instinctiv a fost simțit și de toți stilisticii, gramaticii etc. Di'ntre toate va-rietățile de stil, nu știu cîte se vor găsi numite după imaginii sau senzații și toate cîte par a se raportă la imaginii (bogat, serac, colorat, vioiu etc.) nu sunt numite după calitatea senzațiilor ci după intensitatea lor, mulțimea lor, tonul sentimentului lor etc. A trebuit să vie dl Gruber pentru a creă, căci aci ne duce teo-ria d-sale, stil auditiv, vizual, motor, gustativ etc. etc.

Cele spuse despre senzații și imaginii, se pot spune și des-pre idei; cele spuse despre artă se pot spune și despre știință, chiar pentru științele descriptive.

* * *

Ce iese deci adevărat în „le style c'est l'homme même?“ Ieste tot ceea ce-a spus și Buffon.

Alături cu partea statică a inteligenței iese și partea dina-mică: materialurile adunate se prelucrează, se înlănțuesc, se ame-

stecă, se asociază, tinzînd către armonie: binele, adevărul, frumosul sînt forme ale acestei armonii, iar temeliea ei este caracterul omului: tendințele lui. Acesta se arată în alegerea subiectelor, în cunoștințele ce ni le însușă iele, în înălțimea la care știm să le rădicăm etc. Acestea vor fi în stil: cum că'n sonetul citat al lui Eminescu nu sînt nici toate imaginile lui, nici toate senzațiile lui, poate numai d-l Gruber se va îndoi; dar ceea ce-i absolut sigur ie că vezi în Eminescu omul cu cultură întinsă, artistul care nu a învățat istoria ci a trăit viața trecută a omenirii, vezi omul blînd, inclinat mai mult spre melancolie de cît spre revoltă, vezi omul care și-a găsit ultima soluție în filosofia pesimistă

„Nu'nvie morții, ie în zădar, copile!”

În stilul științific tot acest lucru se vede; ie o singură deosebire că stilul științific îți face impresia unei anumite școale de artiști: precum școala Eminesciană — care necesitează anumite caractere — are claritate în unul, superficialitate în altul, viociune în altul etc. tot așa iește în stilul științific. Caracterul artei ie emoțiunea, acel al științei ie cunoștința, cunoașterea; deci oamenii de știință formează o școală literară în care vor predomină sau senzațiile și imaginile sau ideile, după felul științei, dar unde înlăntuirea acestor elemente va prezenta tocmă caracterul inteligenței: organizarea rece. Variații nu vor lipsi: polemica, descrierea, conferența, stabilirea unei teorii etc, vor cere fie-care alte stiluri, caracterul individual va avea de asemenea rost, pasiunea chiar nu va lipsi.

* * *

După acest încunjur necesar pentru lămurirea chestiunii, putem răspunde la chestiile puse mai înainte: dacă'n stil va fi omul întreg sau va fi numai omul.

I. Artă iește numai un chip particular de exprimare a lumii lăuntrice a artistului și de sugestie a privitorilor sau cititorilor. Această lume se poate răsfrînge și alt-feliu, nimeni nu va stabili de ex: o perfectă identitate de caractere între răsfrîngerea în afară a unui sentiment hazliu sub formă de ris și între răsfrîn

gerea aceluia-și sentiment sub haîna unei glume, epigrame sau comedii. Unul din aceste chipuri de expresie este expresia naturală relativ la specia omenească sau la seria animală și tocmai din cauza aceasta are caracterul vag, general, neanalizat; al doilea chip este expresia socială, relativă la societate. Dacă este ast-feliu, atunci asupra unui artist care ține — ori din ce cauze, chiar din cauze de temperament, de convingere, din perfectă adaptare — samă de relațiile sociale, de prejudiții, etc. asupra unui asemenea artist societatea va apăsă un jug de fier: toate părțile din artist ce vor fi în nepotrivire cu mediul se vor înăduși chiar de dînsul cu sau fără voință și din astă noapte strălucitoare de stele și luceferi, abia cîte-vă raze vor lovi ochii societăței. Acum dacă artistul va aveă temperamentul melancolic un motiv mai mult de melancolie: critica îl va puteă surprinde și înțelege; dar cînd omul va fi vesel, glumeț, nepăsătorii de aste lucruri?.. Aceea-și adaptare se va vedeă în alegerea subiectelor, în modul de a le simți, în limbă: cuvinte, legături de cuvinte, fraze etc. totul va fi acomodat, adesea numai de ochii societăței. Prin urmare despre acești oameni, nu veți puteă zice: *le style c'est l'homme même*, ci *le style c'est la société même*¹⁾. Vor fi înse artiști asupra căroră societatea nu va aveă astă înriurare: nepăsători de prejudiții și regule, doritori să zvirle 'n fața omenirei chiar un caloș de pîslă, cum face „calicul“ d-lui A. C. Cuza, vor trece în celălalt extrem, își vor accentuă prea tare personalitatea și aice pînă la un punct vom puteă zice *le style c'est l'homme même*. Și ieatā pentru ce spunem că asta-î pînă la un punct: pentru că în astă exagerare, credem că societatea are rolul sãu întăiū: ca una care a sãdit în poiet din copilărie obiceiuri intelectuale nedestructibile și al doilea ca una care înfașoză artistului în ce direcție anume să facă reacțiunea.

1). Stilul lui Racine vă este o dovadă strălucită. Dar în acela-și timp ie clar că identitățile de mai sus se schimbă în neegalități:

gîndire > vorbire
 caracter > stil

Și de cîte ori nu cădem victime judecînd caracterele oamenilor după scrierile lor?!

Aice credem noi că găsim explicarea stilului personal și impersonal, lucru pe care d-l Gruber l'a lăsat.

Astă explicație ce am dat despre nerăsfîngerea 'n artă și deci în stil, a întregii lumi lăuntrice s'ar numi explicarea din punct de vedere sociologic¹).

II. Sînt înse fapte cari nu se pot explica prin sociologie: înțelegem foarte bine pentru ce un poet de prima categorie să nu lese să se răsfrîngă purtarea lui rea cu familia sau nenorocirile lui casnice, înțelegem de asemenea pentru ce un poet de a doua categorie să se dezbrace pe Iel și întreaga familie în fața oamenilor, dar nu înțelegem de ex., și aice intrăm în concepția d-lui Gruber, pentru ce la unii: Creangă, Cugler-Poni, Micle, lipsesc din scrieri ideile abstracte ca motive de poezie, sau de ex. pentru ce nu găsim nici simțire 'n descripția ce ne face un om lipsit de acest talent. Aice cauza ie pus psihologică, sau mai bine zis fiziologică: centrul motor al limbajului sau nu-i bine cultivat cum ie cel de pe urmă caz sau nu-i în legătură așa de strinsă (cît trebuie pentru a produce o operă de artă) cu o parte a lumii noastre interne (cum iese cazul cu ideile abstracte²).

Acuma putem judecă aforisma lui Buffon, acest genial gfcitoriu din întîmplare.

Stilul³), din punct de vedere static, nu ne înfătoșază icoana lumii lăuntrice, de cît *cum grano salis*; iear din punct de vedere dinamic, de și cu excepții o înfățișază.

Iel poate fi un *element* pentru a pătrunde în lumea lăuntrică a scriitorului, dar să nu ne facem iluzie că am cunoscut'o'n în-

- 1) Un exemplu avem în stilul d-lui C. Mille și în al d-lui A. C. Cuza; la acest din urmă ar fi foarte frumos studiul de făcut asupra stilului în legătură cu adaptarea intelectuală: se va vedea că pe cît timp d-l Cuza n'a fost adaptat intelectual cu un mediu anume stilul D-sale a fost cu totul personal; iear cînd a început a se adapta, stilul i-a trecut în formule, formulele proprii mediului cu care s'a adaptat.
- 2). Am pomenit de Eminescu-Cuza-Creangă, pentru a aretă 3 tipuri de expresiuni a ideilor abstracte.
- 3). S'a putut vedea că nu vorbim numai de artiștii cei mari, de genii; cu toate că teoria nu ie falsă nici pentru aceștia; s'a observat că nu ne ocupăm de estetică, dar numai de psihologie.

tregime și pentru aceasta avem nevoie de alte cunoștinți a căror înălțime nu se potrivește adesea cu aceea a artei și — dacă pe multe din elementele artei le vom putea înțelege mai bine ajutându-ne cu aceste cunoștinți — apoi vor fi destule di'ntre aceste cari vor fi absolut inexplicabile prin stil și artă.

Să nu se uite asemenea că, stilul fiind caracterul unei opere, acest caracter atîrnînd de la atîtea împrejurări, trebuind a fi scos din atîtea studii speciale, că în fine caracterele perfect organizate și mereu consequente sînt *rarissimi nantes in gurgite vasto*, zic din toate aste cauze caracterizarea unei opere iese tot atît de de grea ca și aceea a unui persoane istorice moarte.

Deci „le style c'est l'homme même“ poate sluji ca motto, ca plasticizare, chîiar ca un adevăr cam vag, dar nu ca bază a unei științi.

Acuma chîiar dacă cetitoriî nu vor primi concluziile sau pre-mișele noastre, — nu vor putea nega că chestia resfrîngerei gîndirei în stil nu iese așa de ușoară ca s'o poată da Gruber hotări în cîte-vă linii, mai cu samă cînd tocmai asta-î temelia psihologiei literare și tocmai cînd conferența d-sale tinde la statornicirea acesteî temelii.

* * *

Înceiem în puține cuvinte impresia generală a conferinței:

În iese ideî generale nu există: conceptul de stil și cel de gîndire nu sînt concepte adevărate ci numai părți, frînturi, cînd neînchegate cînd reu închegate.

Conferința are titlu sunătoriî: iese iese asemănată unei magazii cu firma „Haine pentru urieși“ dar avînd haine numai pentru copii de doi ani. Intri în iese atras de frumuseța firmei:

— Dar, bine, d-le acestea sînt haîne de uriaș?

— Dacă nu vă plac, ieseată mai anin icî di'napoi o bucățică de postav roș: roșul iese la modă.

— Și cu asta-mî dai haîne de uriaș?

— Atunci, poftim, ieseată mai lungesc mînica stîngă cu o bucățică de materie Eiffel: vine direct de la școala din Paris, mai

cos un bumb nemțesc à la Stricker, fac un buzunariu à la Italianul Herzen, Iear gulerul va fi à la marele istoric, critic, psiholog francez Taine!

Indignat vei Ieși, dar a doua zi negustoriul și Iel indignat de prostia oamenilor, va cobori firma, o va da'n editura fraților Șaraga și a treia zi vei ceti pe firma magaziei:

„Haine pentru urieși mari!

D. A. TEODORU.

In pădure

Umblî 'nvăluit de umbră și recoare
Peste foi veștede și roase de rugină ;
Frunzele cîrănesc picuri de lumină,
Crengile-și clatenă frunzișul în soare.

Cum sîrfe și fișie supt picioare
Foile veștejite par'că suspină:
Iele 'ngrașă țerna de lingă tulpină,
Trunchiurile nalte-s verzi, nepăsătoare...

Spre izvor, la deal, pe cărarea de pietre
Dînd de tăcunii, de urmele unei vetre
Cazi pe gînduri și'n vocea goanei lor te lași....

O. CARP.

CRONICA STIINTIFICA

În Franckia iese o propunere foarte curioasă în privința trăsnetului. Pentru a se putea apăra cea mai mare parte din țară, de stricăciunile produse de trăsnet, s'a propus să se puie un paratrăsnet la fie-care stîlp de telegraf și să se puie în comunicație, prin sirme metalice, cu șinele drumului de fier. Cu vre-o 5 milioane de franci ar ajunge să apere toată Franckia aproape.

Că sîntem în vrîsta fierului, toată lumea o știe. Volume s'au scris despre fier și întrebuințările lui. Năstrușnicul turn al lui Eiffel, și mai mult încă hala în care s'au așezat mașinele la expoziția din Paris, arată la ce lucrări mărețe s'a ajuns prin ajutorul fierului. Poduri urieașe peste fluviu și prăpăstii, între care unul de curînd gătit (peste Forth), cel mai mare din toată lumea, tot fierul le-a făcut cu puțință. Acuma se vorbește de un pod peste *La Manche*, precum și de un altul peste Bosfor! Niște capitaliști franceji se arată dispuși să întreprindă construirea podului peste Bosfor, între *Rumeliea-Hisias* și *Anatoli-Hisar*, Acest pod ar avea o lungime de 800 de metri și o lățime de 75.

Cultura cafelei în Europa. Crimeea se pare potrivită pentru cultura cafelei. S'a și plantat și toate semnele arată că întreprinderea probabil va reuși. Remîne ca, peste cîți-vă ani, să vedem ce gust va avea cafeaua rusască. De ar putea ținea pîept macar cu *Rio*, dacă nu cu *Moka*!

Ceaiul. Termul Mării Negre, între *Batum* și *Sukum*, după părerea mai multor naturaliști francezi și germani, se pare cel mai potrivit loc pentru cultura ceaiului, fiind clima caldă, umedă și neschimbăcioasă. Incercările făcute au reușit și dacă s'ar pune mai multă stăruință, în curînd tot acest țerm ar fi acoperit de plantațiunii de copaci de ceai. Pentru Rusia își poate închipui ori-cine ce însemnătate are reușita acestei întreprinderi, de vreme ce pe fie-care an se importează ceaiul de 50 de milioane de ruble.

Intăiea suiră până în vârful lui Kilima-N'giaro. Până la 6 Octombrie (s. n.) 1889, nime nu reușise să ajungă în vârful celui mai înalt munte din Africa. Cel mult se ajunsese până la înălțimea de 5740 m. (Otto Ehlers, 18 Noemb. 1888). Ceea ce împiedecă mai ales suirea până la vîrf, iera un zid de ghieață de 200 de metri și înclinat de 35°. La 6 Octomb. 1889, *Purtscheller* de la Salzburg, deprins cu asemenea lucruri din alte suiri făcute în Alpî și aiurea, reuși, împreună cu *Hans Meyer* din Lipsca, să ajungă în vârful lui Kilima-N'giaro. Suirea au făcut'o cu multă greutate; 15 zile au trebuit să steie la o înălțime de 4000 m! Cu prilejul acestei suiri, s'au constatat mai multe lucruri foarte însemnate: a) Înălțimea muntelui s'a dovedit că-i de 6000 metri (vîrfurile Kibo) nu cum se credea până atunci numai de 5700 metri. b) Pe vîrf s'a aflat un crater circular de 2 kilometri de diametru și 200 de metri de adîncime. c) În acest crater s'a găsit un ghetariu, asemenea cu cel din Alpî și Pirinei, care se revarsă printr'o știrbătură pe marginea apusană, scoborîndu-se pe coastele vîrfului la cale de 3 kilometri (600 m. de înălțime verticală).

Canal între Dunărea și Oder. *Gazeta Breslaului* publică știrea că se ocupă camerele de comerț din Silezia, cu un proiect de facerea unui canal între *Oder* și *Dunărea*. Camera din *Breslau* și cea din *Appeln* susțin mult această propunere și au votat sume însemnate pentru a ușura studiile pregătitoare.

Tot microbii!.. Fosforescența mărilor și a oceanelor se datorește tot unui soi de microb. D-l Giard, aflându-se la Wimereux pe malul mării, lângă Buloncia, a observat un fel de crustaceu (thalitru), care luminează așa de tare, că se vede la mai mulți metri de depărtare. Cercetînd cu microscopul o labă de ale animalului, a găsit-o plină de microbi, cariî foiau în mușchii stricați din pricina lor. Deci ieră vorba de o boală. Hultuindu-se alți thalitri cu sînge luat de la cel bolnav, după mai puțin de 48 de oare au devenit toți luminoși; așa în cît după cîte-vă zile, a făcut vre-o 300 de thalitri luminoși, pe cari așezîndu-i într'o pivniță a laboratorului, ce se află acolo, s'a produs o lumină, care a pus în mirare toți acei cari au avut prilejul s'o vadă. Acești microbi observați la thalitru, aflîndu-se și în alte animale, mai mici sau mai mari, sînt pricina fosforescenței oceanurilor și a mărilor. Se admite fosforescență produsă și fără microbi, dar întru cît privește fosforescența mărilor se pare dovedit că se datorește microbilor descoperiți de d-l Giard.

L. G.

SUMARIUL ANULUI VII SEM. I

E. Belfort Bax. Indumnezeirea femeilor (traducere din „Der Sozialdemocrat”) (49).

Ștefan Besărebeanu. Cum a căpătat Sarichioiul vieț(481).

E. Bran. Graiul românesc din Sălăgiu lângă Someș (din „Tribuna“ de la Sibiu, prescurtare) (66).

O. Carp. Toamna (440), In pădure (573).

A. P. Diliban. Probă de limbă de la Cohalm (Transilvania): Mniorița sau Niorita (Din „Fântina Blanduziei“, cea mică) (72).

Ana I. Gheorghiu. In durere, (175). In durere II (452).

C. Gr. Gheorghiu. Se stîng toate'n lume (82), Ce dulce și cu drag mă certî, (176). Legea și poporul (conferință) (311).

S. G. Mare descoperire agricolă (381) după „Le Temps“.

I. Gherea. Furtuna (dramă în 5 acte pe Ostrowski) traducere (1, 97, 193).

L. G. Cronica științifică (574).

L. Girbea. Asupra învățămîntului la noi (77, 222), Dasca-lul Zahariea (462).

Giordano. Epigrame (451).

N. Iorga. Ne-om duce (504). O vîeață (505).

Al. Lambrior. Notițe de ale reposatului Lambrior (273).

George Kennan. Din vîeața revoluționarilor ruși în închi-sori (369, 453) traducere de St. V.

V. G. Morțun. Iearna (502).

I. N. Observații asupra graiului de la Cohalm și Sălăgiu (75). Nicolaï Gavrilovicî Cernișevschi traducere (330).

Ioan Nădejde. Desființarea biuroului geologic (83, 136). O chestie de limba literară (336, 385). Ce este electricitatea? (362).

Sofea Nădejde. Un răspuns d-lui Belfort Bax în chestia femeilor (121). Așa a fost să fie (289). „Năpasta“ de I. L. Caragiali, critică (451). „Studii critice“ de I. Gherea (recenzie) (510).

Constantin Pirlitu. În țințirim (409).

Gabriel Robin. Cîntece populare întocmai cum se zic, din Muntenia și Transilvania (247).

D. A. Teodoru. Dormi poiete? (161). Balul (231). Mitologie poporană (394). Psihologia literară și d-l Eduard Gruber (încercare de psihologie aplicată) (410, 542).

I. Tufescu. Invățămîntul primariu (256, 347).

Ștefan Vasilu. Shakespeare ori Bacon? (178). Otrava pe-lagrei (360).

Verax. Un doctor plagiatoru (183). Năzdrăvăni (în „Fîntîna Blanduziei“) (327).

Vindex. Alexandru Sihleanu prins cu mîța'n sac (315) (după „Fîntîna Blanduziei“).

* * Cronica științifică (Tunuri de bronz și glonți de tungsten. Despre vrîsta de aramă. Domesticirea mișei. Despre aluminu. Tuburi și stîlpi de aluminu) (189). Notîță: Căldări de vapor și mașini de vapor în Prusia în anul 1888 (286). Bibliografie (287). Sumariul anului al VII-lea sem. I-îu (575).

